Вакилов ХI. С.

МИСАЛИЯБ

ПРОГРАММА

Авар мацI

V – IX классал

КIиабилеб даражаялъул стандартал

КІиабилеб даражаялъул стандартал

МИСАЛИЯБ ПРОГРАММА

Авар мацІ

V – IX классал

ТІоцебесеб басма

МахІачхъала
2017

Программа хIадур гьабуна ГI.ГI. Тахо-Годил цIаралда бугеб Дагъистаналъул гIелмиябгин цIех-рехалъул педагогикияб институталъул гIелмияв хIалтIухъан ХI.С. Вакиловас.

Примерная программа по аварскому языку для старших классов дагестанской школы с родным языком обучения. – 1 изд., – Махачкала, 2017. – 73 с. (стандарты второго поколения).

Программаялъе баян

Программа хIадур гьабуна Аслияб школалда лъай кьеялъул федералияб пачалихъияб стандартги цIалул предметазе гIуцIарал мисалиял программабиги кьочIое росун.

Пограммаялъ аслияб школалда стандарталъ бихьизабураб авар мацI малъиялъул мурадалда рекъон стандарталъул хIасил рагьула ва рагIа-ракьан бахъун мухIканлъизабула, гьединго цIалул предметалдалъун цIалдохъабазе лъай ва тарбия кьеялъул нух бихьизабула.

Программа ккола мисалияб, ва гьеб хIисабалде босула авар мацIалъул программаби ва учебникал хIадур гьарулел автораз, ай гьелъул кьучIалда гIуцIизе бегьула авторазул программаби ва цIалул тIахьал.

Гьелда тIадеги, программаялда кьун буго щуабилеб классалъе гIуцIараб предметалъул тематикияб план. Гьелъ кумек гьабула *Авар мацI* абураб М.М. МуртазгIалиевасул, А.М. МуртазгIалиевасул 5 классалъул учебникалдаса пайда босизе. Мисалияб программаялда цадахъ предметалъул тематикияб план мугIалимас кьочIое босула, авар мацIалъул курсалъул хIалтIул программаби ва лъагIалил тематикиял планал хъвалаго.

Аслияб школалда авар мацI лъазабула гьал хадусел аслиял мурадазде щвезе:

- маданияталъул бутIа хIисабалда мацIалдехун хIакъикъияб, бичIчIи бугеб бербалагьи гьаби;

- обществоялъ къабул гьабурал рухIиялгин эстетикиял нормаби лъазариялъеги, инсанасул гIумруялъул киналго рахъазул хIакъалъулъ лъай щвезабиялъеги, цоцазулгун гьаркьоблъи (ай бухьен) гьабиялъеги рахьдал мацIалъ квербакъулеблъи бичIчIи;

- рахьдал мацIалъул эстетикияб бечелъи (ай рахьдал мацIалъул берцинлъи, гьайбатлъи, чIурканлъи) бичIчIи;

- щибаб къойилаб гIумруялъулъги цIалулъги хIалтIизабизе бажарулеб куцалда рахьдал мацI лъазаби; калам камиллъизабизе, каламалдалъун цоцада ричIчIизе ва цоцада гьоркьоб бухьен чIезабизе бугеб бажари цебетIезаби;

цIалиялда хурхарал батIи-батIиял хIалтIаби гьаризе гъваридго лъай (ай мурад лъезеги, план гIуцIизеги, жиндирго каламалда хадуб халккезеги, каламалъулъ риччарал гъалатIал ритIизаризеги бажари).

Рахьдал мацI лъазабиялда церечIарал масъалабилъун ккола:

- батIи-батIиял лингвистиял словараздаса ва цогидалги источниказдаса къваригIарал баянал роси ва гьел кьучIдасанго хиси;

- мацIалъул гIуцIиялъул ва гьеб дандекколеб куцалъ хIалтIизабиялъул, гьелъул стилистикияб рахъалъ бугеб бечелъиялъул ва литературияб мацIалъул аслиял нормабазул хIакъалъулъ щулияб лъай щвей;

- мацIалъулъ кколел хиса-басиязе къимат кьезе, гьезул анализ гьабизе, гьел дандеквезе, ратIарахъизе ва тIелазде рикьизе бугеб бажари цебетIезаби;

- кIалзул ва хъвавул каламалъул культура, каламалъул аслиял тайпаби, батIи-батIияб ахIвал-хIалалъулъ мацI хIалтIизабиялъул къагIидаби, каламалъул этикаялъул нормаби щулаго лъазари;

- активияб ва тIатине бегьулеб (потенциалияб) рагIабазул нахърател бечелъизаби;

- каламалъулъ хIалтIизабулеб грамматика къадаралъул, объёмалъул рахъалъ кIодо гьаби;

- цIалиялда хурхарал хIалтIаби гьарулаго, щвараб лъаялдаса ва лъугьараб бажариялдаса пайда босизе бугеб махщел камиллъизаби.

Курсалъул гIаммаб характеристика

Аслияб школалда авар мацIалъул курс буссун буго метапредметиял ва предметиял хIасилал тIуразариялде. Гьединаб мурадалде щола цоцазулгун щулияб гьоркьоблъи (хурхен) гьабизеги, рахьдал мацIги, культураги щвалде щун лъаялъ. ЦIалдохъабазда гъваридго лъазе ккола кIалзул ва хъвавул каламалъул культура, каламалъул аслиял тайпаби, гьезда бажаризе ккола гIумруялъулъ кIвар бугел бакIазда мацIалдаса пайда босизе. Гьезие щвезе ккола жамгIияб бечелъи ва мацIалъул система хIисабалда мацIалъулги, гьелъул гIуцIиялъулги, гьеб цебетIезабиялъулги хIакъалъулъ чара гьечIого

къваригIарал баянал; гьезда щулаго лъазе ккола авар литературияб мацIалъул аслиял нормаби, цIалдохъабазул калам бечелъизе ккола грамматикияб гIуцIиялъул ва рагIабазул нахърателалъул рахъалъги; гьезда бажаризе ккола батIи-батIиял лингвистиял словараздаса пайда босизеги, мацIалъулъ кколел хиса-басиязе къимат кьезеги, гьезул анализ гьабизеги. ЦIалдохъабазда бичIчIизе ккола мацI миллияб культура загьир гьабулеб формабазул цояб ккoлеблъи, мацIалдаги тарихалдаги гьоркьоб бугеб бухьен ва рахьдал мацIалъул миллиябгин культураялъул хаслъи; гьезда лъазе ккола каламалъул этикаялъул нормаби ва лъилгунниги гьоркьоблъи гьабиялъул культураги.

Лъай бугев цIалдохъанлъун вахъизе кумек гьабула метапредметиял статус бугел гьал хадусел хIалтIабаз:

цIалиялда хурхарал батIи-батIиял коммуникативиял хIалтIаби (каламалъул батIи-батIиял тайпаби лъазе, гIел бащадазулгунги цIикIкIаразулгунги пайдаяб калам (гара-чIвари) гьабизе; кIалзул ва хъвавул калам лъикI бичIчIизе, лъураб суалалда тIасан тIубанго, битIун, дурусго ва пасихIго жиндирго пикру загьир гьабизе, хурхен гьабулаго, хъвавул ва кIалзул каламалъул аслиял нормаби ва каламалъул этикаялъул къагIидаби цIунизе ва гь.ц.);

цIалиялда хурхарал батIи-батIиял нахъгIунтIиялъулал хIалтIаби (суалалъе къокъго ва мухIканго баян кьезе, далил бачун бихьизабизе, жиндирго хасаб пикру загьир гьабизе; жиндирго ритIухълъи хIужжабаздалъун чIезабизе; батIи-батIиял источниказдаса чара гьечIого къваригIараб информация босизе; аслияб информация аслияб гурелдаса батIабахъизе; коммуникативияб мурадалда бан, цIалиялъул тайпа тIасабищулаго, цIалиялъул мурад бичIчIизе, информация балагьиялъул методал хIалтIизаризе; информация цIидасан къачIазе, системаялде бачине ва батIи-батIиял къагIидабаздалъун бихьизабизе ва гь.ц.);

цIалиялда хурхарал батIи-батIиял регулятивиял хIалтIаби: (жинца гьабулеб хIалтIул мурад лъезе ва гьелъие баян кьезе; гьабулеб хIалтIул

тартибалъул план гьабизе ва нагагь хIажалъани гьеб хисизабизе; гьабураб хIалтIул жинцаго хал гьабизе, гьелъие къимат кьезе ва гь.ц.);

Гьеб хIалалда, авар мацIалъул курсалъул аслияб куцалда кIвар буссун буго литературияб мацIалъул нормабиги лъалев, жиндирго пикру ва рекIел хIал эркенго кIалзул ва хъвавул формаялда загьир гьабизеги бажарулев, цогидазда кIалъалаго этикиял нормабиги цIунизе лъалев тарбия щварав инсан гIезавиялде.

Авар мацIалъул курс цоцазулгун щулияб гьоркьоблъи (хурхен) гьабизеги, рахьдал мацIги, культураги щвалде щун лъаялъул мурадалде буссараб букIин бихьизабулеб буго гьеб курсалъул гIуцIиялъги. Гьениб кьураб материал бикьун буго лъабго бутIаялде.

ТIоцебесеб бутIаялда кьун буго цоцазулгун щулияб гьоркьоблъи (хурхен) гьабизе ругьун гьариялъул материал. Гьеб бутIаги гIуцIун буго гьал хадусел разделалдасан: «Калам ва калам гьаби», «Калам хIалтIизаби», «Текст», «МацIалъул функция».

КIиабилеб бутIаялда кьураб материалалъ цIалдохъабазе мацI лъазабизе кумек гьабула. Гьеб бутIаялда гъорлъе уна гьал хадусел разделал: «МацIалъул хIакъалъулъ гIаммаб баян», «Фонетика ва орфоэпия. Графика», «Морфемика ва рагIи лъугьин», «Лексика ва фразеология», «Морфология», «Синтаксис», «БитIунхъвай: орфография ва пунктуация».

Лъабабилеб бутIаялда кьун буго «МацI ва культура» абураб раздел. Гьелъ рес кьола тарихалда ва культураялда мацIалъул бугеб бухьен тIатинабизе.

Рахьдал мацI лъазабулаго, тIадехун рихьизарурал бутIабазулъ кьураб материалалда гьоркьоб щулияб бухьен букIине ккола. Масала, курсалъул разделал малъулаго, гьезул щибалда жаниб бугеб грамматикияб материал лъазабиялда цадахъ цIалдохъабаз хIаракат бахъула калам камиллъизабизеги, цоцазулгун щулияб гьоркьоблъи (хурхен) гьабизе бугеб бажари цебетIезабизеги, миллиябгин культурияб бечелъи хIисабалда рахьдал мацIалъул хIакъалъулъ бугеб бичIчIи гъварилъизабизеги.

ЦIалул планалда авар мацIалъ ккураб бакI

Аслияб школалда авар мацI лъазабизе бихьизабун буго кинабниги 348 сагIат. Гъезда гьоркьоса 5 – 8 классазда 70 – 70 сагIат (анкьида жаниб 2 сагIат, 35 цIалул анкь), 9 классалда 68 сагIат (анкьида жаниб 2 сагIат, 34 цIалул анкь) кьун буго.

Хурхен гьабиялъулаб мурадалде руссарал жакъа къоялъул тIалабазда рекъон рахьдал мацI лъазабулаго, программаялъ мацIалъул, стилистикияб яги цогидаб лингвистияб анализалъе батIи-батIиял жанразул текстазул анализ хIисабалде босун буго. Калам цебетIезабиялъе кIудияб кумек гьабула гьал хадур рехсарал хIалтIабаз: цIалараб яги рагIараб жоялъул хIасил бицин, реферат хъвай, тезисал гIуцIи, изложение, гьитIинабго сочинение хъвай ва гьел гурел цогидалги творческиял тIадкъаял тIурай.

Авар мацI малъиялъул формаби:

Лъайгун тарбия кьеялъул ва цIалдохъабазул гIакълу цIубазабиялъул масъалаби аслияб къагIидаялъ тIуразарула дарсида. Цебе лъураб мурадалда бан пайда босизе бегьула дарсил гьал хадусел тайпабаздаса:

цоцалъ жубараб дарс, гара-чIвариялъул (накъит гьабиялъул) дарс, щвараб лъай такрар гьабиялъул яги гIаммлъизабиялъул дарс, цIех-рех гьабиялъул дарс, лекциялъул дарс, семиналалъул дарс, практикумалъул дарс, калам цебетIезабиялъул дарс.

Авар мацI малъиялъул методал ва къагIидаби:

- малъараб материал гIаммлъизабизе накъит гьаби;
- разборалъул батIи-батIиял тайпаби (фонетикияб, лексикияб, рагIул гIуцIиялъул (морфемияб), морфологияб, синтаксисияб ва гь.ц.);
- тексталъул анализалда, гьеб цIидасан къачIаялда бухьарал хIалтIабазул тайпаби;
- батIи-батIиял жанразул авторасулал текстал гIуцIи;
- сверухъ ругезул каламалда хадуб халкквей, мугIалимасул тIадкъаялда рекъон хадуб пайда босизе къваригIараб материал бакIари;

- гIатIидго, къокъго яги тIасабищун изложение хъвай;

- сочинениял тIоритIи (жиндирго пикру загьир гьабун, сураталда ва кьураб сюжеталда тIасан);

- диктантал хъвай (словарияб, тIасабищул, хIадурлъиялъул, берзул, гIинзул, эркенаб, творчествоялъулаб, баянгун).

Курс лъугIун хадуб кьолел хIасилал

Лъайкьеялъул федералияб пачалихъияб стандарталъул тIалабазда ва мурадазда рекъон аслияб школалда авар мацIалъул курс лъазабун хадуб цIалдохъаби гьал хадусел хIасилазде щола:

Напсиял хIасилал:

1. Авар мацI магIарулазул милиябгин маданияб бечелъи кколеблъи бичIчIи; инсанасул рухIияб бечелъи, гIакълу, пагьму, бажари цебетIезабиялъулъ рахьдал мацIалъ тIубалеб хъулухъ ва школалъулаб лъай щвезабиялъулъ гьелъул бугеб кIвар бичIчIи.

2. Авар мацIалъул эстетикияб бечелъи бичIчIи; рахьдал мацIалдехун цIуна-къараб, хIурматияб бербалагьи букIинаби, гьелдаса чIухIи, миллияб маданият хIисабалда авар мацIалъул бацIцIалъи цIуни; калам цебетIезабизе хIаракат бахъи.

3. Гъудулзабигун гъорлъ росун, тIаде-гъоркье рачIун рукIиналъул мурадалда, эркенго пикру ва рекIел асар загьир гьабизе, рагIабазул нахърател бечелъизаби ва грамматика тIадегIанаб даражаялда лъазаби; жиндирго каламалъе къимат кьезе бажари.

Метапредметиял хIасилал:

1. Калам цебетIезаби:

гIенеккун рагIараб жо цIи гьабун бицин (аудирование) ва цIали:

- кIалзул ва хъвавул формаялда бицараб жо данд рекъон кколеб хIалалъ бичIчIи;

- батIи-батIиял жанразул ва стилазул текстал батIи-батIияб къагIидаялъ щулаго цIализе лъай;

- батIи-батIиял жанразул ва стилазул текстазул хIасил гIенеккун данд рекъон кколеб хIалалъ бичIчIи;

- батIи-батIиял бакIаздаса (масала, газетаздаса, журналаздаса, радиоялдаса, телевидениялдаса, интернеталдаса) информация босизе бажари; баян (справка) кьолеб адабияталдаса, батIи-батIиял тайпабазул словараздаса эркенго пайда боси;

- цо чIванкъотIараб темаялда тIасан материал тартибалде лъеялъулги тIасабищиялъулги къагIидаби гъваридго лъазари; живго жиндаго чIун, ай жинцаго информация балагьизе бажари; гIенеккун яги цIалун щвараб информация кьучIдасан хисизабун цIидасан гIуцIизеги, цIунизеги битIун кьезеги бажари;

- жидер стилистикиял хаслъабазде, хIасилалде ва пайда босарал мацIалъул алатазде балагьун, рицарал пикраби дандекквезе бажари;

Гаргади ва хъвадари:

- дарсида гьабизе кколеб хIалтIул тартиб ва мурад чIезабизеги, щварал хIасилазе къимат кьезеги, кIалзул ва хъвавул формаялда данд рекъон кколеб хIалалъ гьезул хIакъалъулъ бицинеги бажари;

-гIенеккун рагIараб яги цIалараб тексталъул хIасил цIи гьабун бицине бажари;

- батIи-батIиял тайпабазул, стилазул ва жанразул хъвавул ва кIалзул текстал гIуцIизе бажари;

- кIалзул ва хъвавул формаялда эркенго ва битIун жиндирго пикру рекъезабун сокIкIинеги, текст гIуцIиялъул нормаби цIунизеги, хIакъикъаталдехун, сверухъ тIабигIаталда кколел лъугьа-бахъиназдехун цIалараб, рагIараб ва бихьараб жоялдехун жиндирго бербалагьи загьир гьабизеги бажари;

- монологалъул ва диалогалъул батІи-батІиял тайпаби лъай (ай, цо лъугьа-бахъиналъул хІакъалъулъ, хадуб-цебе ккезабун, бицине; жиндирго пикру загьир гьабизе, мацІалъул ресаздалъун лъилниги-сундулниги хІакъалъулъ бицине, батІи-батІиял пикраби дандразе, гъира базабизе, цІехолдизе бажари);

- каламалъулъ жакъасеб авар литературияб мацІалъул битІунабиялъул, лексикиял, грамматикиял, стилистикиял аслиял нормаби дурусго цІуни; хъвадарулаго битІунхъваялъул ва пунктуациялъул аслиял къагІидаби дурусго цІуни;

- каламалъул этикаялъул нормабиги цІунун, гара-чІвариялъулъ гІахьаллъизе бажари;

- кІалъалаго жиндирго каламалда хадуб халкквезеги гьелъие къимат кьезеги бажари; грамматикиял ва каламалъулал гъалатІал тІатинаризе ва ритІизаризе, гьединго жидерго текстазул хал гьабизе (ай редакторлъи гьабизе), ва гьел камиллъизаризе бажари;

- аудиториялда гІел бащадазда цеве кІудиял гьечІел докладалгун, лекциялгун ва рефераталгун кІалъазе бажари; накъиталъулъ (гара-чІвариялъулъ) гІахьаллъи гьабулев чиясухъ гІенеккизе, диалогалъулъ гІахьаллъизе, жиндирго пикру загьир гьабизе, гьелъие далил бачине бажари; батІи-батІиял пикраби рукІиналъе ва щибасул жиндирго хасаб пикру загьир гьабизе ихтияр букІиналъе мукІурлъи;

2. Школалда щвараб лъайги лъугьараб бажариги гІумруялъулъ хІалтІизабизе бажари;

3. Цо кинаб бугониги тІадкъай цогидазда цадахъ тІубазабизе, дагІба-къецалъулъ гІахьаллъизе, кІвар бугел темабазда тІаса кІалъазе бажари;

Предметиял хІасилал:

1. МацІалъ тІубалеб аслияб хъулухъалъул, авар халкъалъул миллияб мацІ хІисабалдаги Дагъистаналъул пачалихъияб мацІ хІисабалдаги, авар, цез, гІанди миллатазе гІахьалаб мацІ хІисабалдаги авар мацІалъул бугеб

кIваралъул, мацIалда ва маданияталда гьоркьоб бугеб бухьеналъул, инсанасул ва обществоялъул гIумруялъулъ рахьдал мацIалъул бугеб кIваралъул хIакъалъулъ бичIчIи;

2. Гуманитариял гIелмабазулъ рахьдал мацIалъ ккураб бакI ва лъаялъулъ гьелъул бугеб роль бичIчIи;

3. Рахьдал мацIалъул хIакъалъулъ гIелмияб лъаялъул аслу лъай; мацIалъул бутIабазда ва даражаязда гьоркьоб бугеб бухьен бичIчIи;

4. Лингвистикаялъул авалиял бичIчIиял лъай: лингвистика ва гьелъул аслиял бутIаби (разделал); мацI ва калам; каламалдалъун щулияб гьоркьоблъи, бухьен гьаби; кIалзул ва хъвавул калам; монолог, диалог ва гьезул тайпаби; ахIвал-хIалалъухъ балагьун, калам гьаби; бицунеб калам; гIелмияб, публицистияб, официалиябгин ишалъулаб стил, художествияб литератураялъул мацI; гIелмияб, публицистияб, официалиябгин ишалъулаб стилазул ва бицунеб каламалъул жанрал; каламалъул тайпаби (хабарияб, сипатияб ва пикрияб); текст ва тексталъул тайпаби; мацIалъул аслиял бутIаби, гьезул гIаламатал ва каламалъулъ хIалтIизариялъул хаслъаби;

5. Авар мацIалъул фразеология ва лексика, гьединго авар литературияб мацIалъул орфоэпиялъул, лексикаялъул, грамматикаялъул, орфографиялъул, пунктуациялъул аслиял нормабиги каламалъул этикаялъул нормабиги лъай; кIалзул ва хъвавул формаялда жиндирго пикру загьир гьабулаго, каламалъул практикаялъулъ гьездаса пайда боси;

6. МацIалъул грамматикиял категориял ва мацIалъул аслиял бутIаби ратIарахъизеги гьезул анализ гьабизеги лъай, каламалдалъун гьоркьоблъи гьабулаго, гьел мацIалъул категориял ва бутIаби рекъараб бакIалда хIалтIизари;

7. РагIул батIи-батIияб тайпаялъул (ай фонетикияб, морфемияб, рагIи лъугьиналъулаб, лексикияб, морфологияб) анализги рагIабазул дандраялъул ва предложениялъул анализги гьаби; гIуцIиялде, аслиял гIаламатазде, тайпабазде, стилалде ва пасихIал рагIаби хIалтIизариялъухъ балагьун, тексталъул анализ гьаби;

8. Грамматикияб ва лексикияб синонималъул коммуникативиябгин эстетикиял ресал ричIчIи ва жиндирго каламалъулъ гьездаса пайда боси;

9. Рахьдал мацIалъул эстетикияб хъулухъ ва, художествияб литератураялъул анализ гьабулаго, жинца загьир гьабураб пикруялъул эстетикияб рахъалъе къимат лъезе бажари.

Авар мацIалъул курс лъазабиялъ щвезе ракIалда ругел хIасилал

Калам ва калам гьаби

ИчIабилеб класс лъугIарав цIалдохъан ругьунлъула:

цоцазулгун гьоркьоблъи гьабулаго, монологалъул ва диалогалъул батIи-батIиял тайпабаздаса (лъилниги сундулниги хIакъалъулъ хабар бицин, сипат-сурат гьаби, жиндирго пикру загьир гьаби) пайда босизе;

цоцазулгун гьоркьоблъи гьабулаго, каламалъул нормаби цIунизе;

коммуникативияб мурад тIубаялъул ва пайда босарал мацIалъул алатал цоцада рекъонккеялъул рахъалъ монологияб ва диалогияб мисалияб каламалъе къимат кьезе;

цоцада кIалъалаго, каламалъулъ кколел гIунгутIаби цереккунго нахъчIвазе.

ИчIабилеб класс лъугIарав цIалдохъанасе ругьунлъизе рес щола:

кIудияб гуреб докладгун аудиториялда цеве вахъине; гIемерал гIадамалги ракIарун, гьабулеб кIалъаялъулъ жиндирго пикру ккун чIезе;

коллективалъ гьоркьоб лъураб цо кинаб бугониги суалалда тIасан кIалъазе; жиндирго пикру кьучIаб букIин бихьизабизе, далил бачине; живго витIарав вукIиналда лъилниги ракI чIезабизе;

цоцада кIалъалаго, каламалъулъ кколел гIунгутIабазул аслияб гIилла бичIчIизе ва гьелъие баян кьезе.

Калам хIалтIизаби

Каламалъул тайпаби. ГIенеккун рагIараб жо цIи гьабун бицин (аудирование)

ИчIабилеб класс лъугIарав цIалдохъан ругьунлъула:

гIенеккун рагIараб текст (тIубанго, ялъуни гьелъул аслияб хIасил, яги гьениса къваригIараб информация тIасабищун) цIи гьабун бицине; кьураб коммуникативияб масъалаялда рекъон кIалзул формаялда тексталъул хIасил хисизабичIого бицине;

тема, гьелъул коммуникативияб масъала ва аслияб пикру, художествияб, гIелмияб, публицистикияб, официалиябгин ишалъулаб текстал рициналъул логика бичIчIизе; гьезулъ бугеб аслияб ва тIаде жубараб информация лъазе, кIалзул формаялда гьелъие баян кьезе.

ИчIабилеб класс лъугIарав цIалдохъанасе ругьунлъизе рес щола:

публицистикияб тексталъул якъинаб ва бахчараб информация бичIчIизе, кIалзул формаялда гьелъул анализ гьабизе.

ЦIали

ИчIабилеб класс лъугIарав цIалдохъан ругьунлъула:

цIаларал гIелмиял, публицистикиял, художествиял текстазул хIасил бичIчIизе; цоцазулгун гьоркьоблъи гьабулаго, гьединго мухIканго, къокъго, тIасабищун, планалъул ва тезисалъул формаялда гьеб хIасил цIи гьабун бицине;

коммуникативиял масъалазда рекъон лъазабун, лъай-хъвай гьабун ва тIасабищун цIалиялъул къагIидаби хIалтIизаризе;

гIаммго цебе лъураб информация бухьараб тексталдалъун бицине;

цIалул баян (справкаби) кьолел тIахьалгун ва цогидал информациялъулал источникалгун хIалтIиялъул къагIидабаздаса пайда босизе;

цо чIванкъотIараб темаялда хурхараб материал тIасабищизе ва тартибалде ккезабизе; тIасабищараб информациялъул анализ гьабизе ва цебе лъураб коммуникативияб масъалаялда рекъон гьелъие баян кьезе;

ИчIабилеб класс лъугIарав цIалдохъанасе ругьунлъизе рес щола:

цIаларал батIи-батIиял стилазда ва жанразда хурхарал текстазулъ бугеб якъинаб ва бахчараб информация бичIчIизе, гьелъул анализ гьабизе, гьелъие къимат кьезе;

батIи-батIиял источниказдаса цо кинаб бугониги практикияб суалалда хурхараб информация босизе ва гьеб суал тIубаялъе гIоло жиндирго пикру загьир гьабизе.

Гаргади

ИчIабилеб класс лъугIарав цIалдохъан ругьунлъула:

цере лъурал мурадазда рекъон социалиялгин маданияталъул, рухIиялгин этикиял, рукIа-рахъиналъулал, цIалул темабазда тIасан монологияб ва диалогияб формаялда жиндирго пикру бицине;

цадахъ гьабулеб хIалтIул планалъул, гьелъул мурадалъул, гьабулеб хIалтIи бутIабазде бикьиялъул хIакъалъулъ къокъго ва мухIканго пикру бицине;

батIи-батIиял источниказдаса цо кинаб бугониги темаялда хурхараб материал босизе, гьеб тартибалде лъезе ва гьелъул анализ гьабизе;

жакъасеб авар мацIалъул аслиял орфоэпиял, лексикиял, грамматикиял нормаби каламалъулъ цIунизе; стилистикалъул рахъалъ дандекколеб куцалда лаксикаялдаса ва фразеологиялдаса, гьединго каламалъул этикаялъул къагIидабаздаса пайда босизе.

ИчIабилеб класс лъугIарав цIалдохъанасе ругьунлъизе рес щола:

цоцазулгун гьоркьоблъи гьабулаго, батIи-батIиял стилазда ва жанразда хурхарал монологал ва диалогал гIуцIизе;

докладгун аудиториялда цеве кIалъазе;

цебе лъураб мурадалде щвеялде балагьун, бицунеб каламалъе къимат кьезе ва гьелъул анализ гьабизе.

Хъвадари

ИчIабилеб класс лъугIарав цIалдохъан ругьунлъула:

батIи-батIиял коммуникативиял мурадазде руссарал хъвавул монологал гIуцIизе (ай социалиялгин маданияталъул, рухIиялгин этикиял, рукIа-

рахъиналъулал, цӀалул темабазда тӀасан сочинениял, ахӀвал-хӀалазул хӀакъалъулъ харбал, тезисал, отзывал, распискаби, доверенностал, гӀарзаби хъвазе);

рагӀараб яги цӀалараб текстальул хӀасил мухӀканго, къокъго, тӀасабищун, гьединго планалъул ва тезисалъул формаялда бицине (хъван);

жакъасеб авар мацӀалъул аслиял лексикиял, грамматикиял, орфографиял ва пунктуациялъулал нормаби хъвавулъ цӀунизе; стилистикалъул рахъалъ дандекколеб куцалда лаксикаялдаса ва фразеологиялдаса пайда босизе.

ИчӀабилеб класс лъугӀарав цӀалдохъанасе ругьунлъизе рес щола:

рецензиял ва рефератал хъвазе;

конспектал, тезисал ва аннотациял хъвазе;

резюме, ишалъулал кагътал, лъазариял хъвазе;

Текст

ИчӀабилеб класс лъугӀарав цӀалдохъан ругьунлъула:

хӀасилалъул ва гӀуцӀиялъул рахъалъ батӀи-батӀиял тайпабазул, стилазул, жанразул текстазул анализ гьабизе ва гьезие характеристика кьезе;

гӀададатаб ва жубараб план, тезисал, схемаби, таблицаби хӀисабалда текстальул хӀасилги кьун, гьеб текст хисизабизе;

батӀи-батӀиял тайпабазул, стилазул, жанразул текстал гӀуцӀизе ва гьезда тӀад хӀалтӀи гьабизе;

ИчӀабилеб класс лъугӀарав цӀалдохъанасе ругьунлъизе рес щола:

цӀалулгин гӀелмиял текстал кӀалзул ва хъвавул формаялда гӀуцӀизе.

МацӀалъул функция

ИчӀабилеб класс лъугӀарав цӀалдохъан ругьунлъула:

гара-чӀвараялъулал, гӀелмиял, публицистикиял, официалиялгин ишалъулал стилазул текстал, гьединго художествиял текстал практикияб къагӀидаялъ цоцаздаса ратӀарахъизе;

батӀи-батӀиял жанразул текстал ратӀарахъизе ва гьезул анализ гьабизе;

батӀи-батӀиял стилазул, жанразул ва каламалъул тайпабазул текстал гӀуцӀизе;

батIи-батIияб мурад тIубазе гьабураб каламалъе къимат кьезе;

каламалъулъ кколел гIунгутIаби ритIизаризе, тексталда тIад хIалтIизе;

кIудиял гурел информациялъулал лъазабиялгун ва цIалулгин гIелмияб темаялда тIасан докладгун гIел бащадазул аудиториялда цеве кIалъазе.

ИчIабилеб класс лъугIарав цIалдохъанасе ругьунлъизе рес щола:

лексикиял, морфологиял, синтаксисиял алатал жидеЛъ хIалтIизариялъул хаслъабазухъги балагьун, гара-чIвариялъулал, гIелмиял, публицистикиял, официалиялгин ишалъулал стилазул текстал, гьединго художествияб адабияталъул текстал цоцаздаса ратIарахъизе ва гьезул анализ гьабизе;

батIи-батIиял стилазул ва жанразул текстал гIуцIизе; цIалулгин гIелмияб темаялда тIасан тIоритIулел бахIсазулъ гIахьаллъизе; резюме, ишалъулаб кагъат, официалиябгин ишалъулаб стилалъул лъазаби данде гьабизе; доклад, информациялъулаб кIудияб гьечIеб макъала (заметка), публицистикияб стилалъул пикрияб сочинение хIадуризе; каламалъул нормабиги цIунун, накъитазулъ, гара-чIвариязулъ, дагIба-къецазулъ гIахьаллъи гьабизе; рукIа-рахъиналъулал харбал, къисаби гIуцIизе, гьудул-гьалмагъзабазухъе, гIагарлъиялъухъе кагътал хъвазе;

ракI гъезабулеб яги ракI чIезабулеб каламгун гIел бащадазул аудиториялда цеве кIалъазе.

МацIалъул хIакъалъулъ гIаммаб баян

ИчIабилеб класс лъугIарав цIалдохъан ругьунлъула:

гIурус ва дагъистаналъул мацIазда гьоркьоб авар мацIалъ ккураб бакIги авар-гIанди-цIез миллатазда гьоркьоб авар мацIалъ тIубалеб хъулухъги бихьизабизе;

литературияб мацIалдаги, гIадатияб мацIалдаги, диалектаздаги гьоркьоб бугеб батIалъи чIезабизе.

ИчIабилеб класс лъугIарав цIалдохъанасе ругьунлъизе рес щола:

авар мацI цIуниялда ва цебетIезабиялда тIад хIалтIулел гIалимзабазе къимат кьезе.

Фонетика ва орфоэпия. Графика.

ИчIабилеб класс лъугIарав цIалдохъан ругьунлъула:

рагIул фонетикияб анализ гьабизе;

авар литературияб мацIалъул аслиял орфоэпиял нормаби цIунизе;

авар мацIалъул гьаркьал хIарпаздалъун рихьизаризе;

словараздаса къваригIараб информация босизе ва жинца тIоритIулел батIи-батIиял хIалтIабазулъ гьелдаса пайда босизе.

ИчIабилеб класс лъугIарав цIалдохъанасе ругьунлъизе рес щола:

лирикиял ва хабариял тестал пасихIго цIализе;

Морфемика ва рагIи лъугьин

ИчIабилеб класс лъугIарав цIалдохъан ругьунлъула:

рагIул магIнаяб, грамматикияб ва рагIи лъугьиналъулаб анализалъул кьучIалда рагIаби морфемазде рикьизе;

лъазарурал рагIи лъугьиналъул къагIидаби ратIа гьаризе;

битIунхъваялъул практикаялъулъ, гьединго рагIул грамматикияб ва лексикияб анализ гьабулаго, морфемикаялда тIасан щвараб лъаялдаса ва лъугьараб бажариялдаса пайда босизе.

ИчIабилеб класс лъугIарав цIалдохъанасе ругьунлъизе рес щола:

рагIи лъугьиналъул къагIидаби рихьизаризе;

морфемиял ва рагIи лъугьиналъул словараздаса къваригIараб информация босизе;

рагIул лексикаялъул магIнаялъе ва битIунхъваялъе баян кьолаго, гьеб рагIи сундасан ва сундул кумекалдалъун лъугьун бугебали бихьизабизе.

Лексика ва фразеология.

ИчIабилеб класс лъугIарав цIалдохъан ругьунлъула:

рагIул лексикияб анализ гьабизе (рагIул лексикияб магIна, рагIул цо ва гIемер магIна, рагIул битIараб ва хъвалсараб магIна, активияб ва пассивияб рагIи, гьединго рагIи хIалтIизе бегьулеб гIурхъи ва гьеб рагIул стилистика бихьизабизе);

тематикиял тIелазде рагIаби рикьизе;

ргIабазе антонимал, синонимал тIасарищизе;

фразеологиял сверелал ратIарахъизе;

загьир гьарурал пикрабазулъ (бицун, хъван) лексикиял нормаби цIунизе;

тексталъулъ предложениязда гьоркьоб бухьен гьабиялъул алат хIисабалдаги каламалъулъ кьучI гьечIеб такрарлъи битIизабиялъул алат хIисабалдаги синонимал хIалтIизаризе;

батIи-батIиял лексикиял (ай магIна баян гьабулел, синонимазул, антонимазул, фразеологиял ва гь.ц.) словараздаса пайда босизе.

ИчIабилеб класс лъугIарав цIалдохъанасе ругьунлъизе рес щола:

авар мацIалъул словарияб гIуцIи тIелазде бикьизе;

рагIул грамматикияб ва лексикияб магIнаялда гьоркьоб бугеб батIалъи далил бачун бихьизабизе;

батIи-батIиял омонимал ратIарахъизе лъазе;

рагIаби пасихIго ва жиндирго бакIалда хIалтIизариялъул рахъги хIисабалде босун, жив бетIергьанаб (ай жиндиргояб) ва чидар каламалъе къимат кьезе;

батIи-батIиял тайпабазул лексикиял словараздаса (ай магIна баян гьабулел, синонимазул, антонимазул, фразеологиял, басралъарал рагIабазул, батIияб мацIалдаса росарал рагIабазул ва цогидалги словараздаса) къваригIараб информация босизе.

Морфология

ИчIабилеб класс лъугIарав цIалдохъан ругьунлъула:

жалго жидедаго чIарал каламалъул бутIаби ва гьезул формаби, гьединго кумекалъулал каламалъул бутIаби ратIарахъизе;

рагIул грамматикияб анализ гьабизе;

жакъасеб авар литературияб мацIалъул нормабазда рекъон батIи-батIияб каламалъул бутIаялъул рагIабазул формаби хIалтIизаризе;

морфологиялда тIасан щвараб лъай ва лъугьараб бажари битIунхъваялъул практикаялъулъ хIалтIизабизе;

грамматикиял омонимал лъазаризе.

ИчIабилеб класс лъугIарав цIалдохъанасе ругьунлъизе рес щола:

грамматикиял омонимал ратIарахъизе;

грамматикияб анализалъе словараздасан къваригIараб информация балагьизе.

Синтаксис

ИчIабилеб класс лъугIарав цIалдохъан ругьунлъула:

синтаксисалъул аслиял бутIабиги (рагIабазул дандрай ва предложение) гьезул тайпабиги рихьизаризе;

гIуцIиялъухъги, магIнаялъухъги, тIубалеб хъулухъалъухъги балагьун, рагIабазул дандраязул ва предложениязул анализ гьабизе;

жакъасеб авар литературияб мацIалъул нормабазда рекъон синтаксисалъул бутIаби каламалъулъ хIалтIизаризе;

синтаксисалда тIасан щвараб лъай ва лъугьараб бажари битIунхъваялъул практикаялъулъ хIалтIизабизе;

ИчIабилеб класс лъугIарав цIалдохъанасе ругьунлъизе рес щола:

публицистияб ва художествияб каламалъулъ рекIелъе ротулел, рекIел асар гьарулел алатал ратIарахъизе лъазе ва гьезие къимат кьезе;

гIелмиял ва официалиялгин ишалъулал стилазул текстазулъ синтаксисиял гIуцIаби хIалтIизариялъул хаслъаби баян гьаризе;

жидер функционалиялгин стилистикиял качествазухъ балагьун, синтаксисиял гIуцIаби хIалтIизариялъул хаслъабазул анализ гьабизе.

БитIунхъвай: орфография ва пунктуация

ИчIабилеб класс лъугIарав цIалдохъан ругьунлъула:

хъвадарулаго орфографиялъул ва пунктуациялъул нормаби цIунизе;

рагIи битIун хъваялъул тIаса бищараб къагIида кIалзул формаялда (далилалги рачун) ва хъвавул формаялда (цо кинаб бугониги шартIияб гIаламаталъул кумекалдалъун) баян гьабизе;

орфографиял ва пунктуациялъулал гъалатIал тIатинаризе ва ритIизаризе.

ИчIабилеб класс лъугIарав цIалдохъанасе ругьунлъизе рес щола:

каламалъулъ орфографиялъ ва пунктуациялъ тIубалеб хъулухъ бихьизабизе;

орфографиял словараздаса къваригIараб информация батIа гьабизе ва хъвадарулаго гьеб информациялдаса пайда
босизе.

МацI ва культура

ИчIабилеб класс лъугIарав цIалдохъан ругьунлъула:

кIалзул гьунаралъул асаразулъ, художествияб литератураялъулъ ва тарихиял текстазулъ миллиябгин культурияб компоненталъул магIнаялда хурхарал мацIалъул бутIаби тIатинаризе;

нилъер республикаялъул культура ва тарих лъикI лъазабизе, мацI лъазабиялъ рес кьолеблъи бихьизарулел мисалал рачине;

гIумруялъулъ хIажалъараб бакIалда авар каламалъул этикаялдаса пайда босизе.

ИчIабилеб класс лъугIарав цIалдохъанасе ругьунлъизе рес щола:

халкъалъул, ай авар мацIалда кIалъалеб миллаталъул мацIалда, культураялда ва тарихалда гьоркьоб бугеб бухьеналъе цо-цо мисалалдалъун къимат (характеристика) кьезе;

авар каламалъул этикет гIурус ва цогидалги дагъистаналъул миллатазул каламалъул этикеталда дандекквезе ва гьелъул анализ гьабизе.

ЦIалул предметалъул аслияб гIуцIи

Цоцазулгун щулияб гьоркьоблъи (хурхен) гьабизе квербакъулеб материал

I. Калам ва калам гьаби.

1. Калам ва калам гьаби. Диалогияб ва монологияб калам. КIалзул ва хъвавул калам. Монолог ва гьелъул тайпаби. Диалог ва гьелъул тайпаби.

2. КIалзул ва хъвавул каламалъул хаслъи бичIчIи; кIалзул ва хъвавул каламалъул рихьизарурал мисалазул анализ гьаби. Диалогияб ва монологияб калам цоцадаса батIа гьаби. Диалогияб ва монологияб каламалъул батIи-батIиял тайпаби хIалтIизаризе лъай. КIалъалев чиясул мурад ва гьев кIалъаялъул гIилла бичIчIи. Цоцазулгун гьоркьоблъи гьабулаго, каламалъул нормаби цIуни.

II. Калам хIалтIизаби.

1. Каламалъул аслиял тайпаби: гIенеккун рагIараб жо цIи гьабун бицин, гаргади, цIали, хъвадари. ГIенеккун рагIараб жо цIи гьабун бициналъул, гаргадиялъул, цIалиялъул, хъвадариялъул культура.

2. Каламалъул аслиял тайпаби гъваридго лъазари, ай гIенеккун рагIараб жо цIи гьабун бицинеги, гаргадизеги, цIализеги, хъвадаризеги щулаго лъазаби. ТIаде балагьун бихьараб яги гIенеккун рагIараб тексталъул аслияб ва тIаде жубараб информация дандрекъон кколеб куцалъ бичIчIи. ЦIалараб яги гIенеккун рагIараб тексталъул хIасил къокъго яги гIатIидго бицин. ЦIалиялъул аслиял къаг1идабиги *(лъазабиялъул, лъай-хъвай гьабиялъул ва тIасабищиялъул)* цIалул тIехьгун хIалтIиялъул къагIидабиги щулаго лъай. РагIараб яги цIалараб тексталъул хIасил мухIканго, къокъго, тIасабищун, гьединго планалъул ва тезисалъул формаялда бицин (хъван). Цебе лъураб мурадалда рекъон батIи-батIиял коммуникативиял мурадазде руссарал хъвавул ва кIалзул монологал, гьединго диалогал гIуцIи. Цо чIванкъотIараб темаялда хурхараб материал тIасабищи ва системаялде ккезаби; батIи-батIияб источникалдаса босараб информация хисизаби ва гьелъие къимат кьей.

III. Текст.

1. Каламалъул нигIмат хIисабалда текст, тексталъул аслиял гIаламатал (магIнаялъул рахъалъ тIубараб букIин, бутIабаздасан гIуцIараб букIин ва гьел бутIабазда гьаркьоб бухьен букIин). Тексталъул тема ва аслияб пикру. Тексталъулъ бугеб щибаб абзацалъул тема. Тексталъул бутIаби ва предложениял цоцалъ рухьарал къагIидаби. Абзац. Тексталъул тайпаби:

хабарияб, сипатияб ва пикрияб. Тексталъул гIуцIи. Тексталъул план, конспект (хъвараб къокъаб хIасил), аннотация (къокъаб куцалда хъвараб хIасил).

2. Тексталъул анализ: тексталъул тема чIезаби, ай тексталъулъ сундул хIакъалъулъ бицунеб бугебали бихьизаби; тексталъул аслияб пикру загьир гьаби; тексталда цIар лъей; тексталъул гIуцIи ва кинаб стилалъул гьеб текст кколебали бихьизаби. Текст магIнаял бутIабазде биххи ва план гIуцIи. Тексталъулъ предложениял цоцалъ рухьарал къагIидаби рихьизари. МацIалъул хаслъиялъул рахъалъ тексталъул анализ гьаби. БатIи-батIияб тайпаялъул, стилалъул ва жанраялъул текстал гIуцIи. Текст гIуцIиялъул нормаби цIуни (пикру гьабиялъулъ гIакълуялда дандеккей (рекъей) букIин, тексталъул бутIабазул тартиб букIин, гьел бутIаби цоцада рухьун рукIин, темаялда дандеккей ва гь.ц.) КIалзул ва хъвавул формаялда загьир гьабураб пикруялъе къимат кьей ва гьелда тIад хIалтIи.

IV. *МацIалъул функционалиял тайпаби.*

1. МацIалъул функционалиял тайпаби: кIалзулаб калам; функционалиял стилал: гIелмияб, публицистикияб, официалиябгин ишалъулаб ва гьезул аслиял хаслъаби; художествияб литератураялъул мацI.

Каламалъул гIелмияб *(отзыв, реферат, кIалъай, доклад, макъала, рецензия)*, публицистикияб *(кIалъай, макъала, интервью, очерк)*, официалиябгин ишалъулаб *(расписка, доверенность (вакиллъиялъул кагъат), гIарза, резюме)* ва гара-чIвариялъулаб *(хабар, гара-чIвари, накъит, дагIба (дагIба-къец))* стилазул аслиял жанрал.

2. Тексталъул стиль чIезаби. Социалиябгин маданияталда, рухIиябгин этикаялда, жамгIиябгин политикаялда, рукIа-рахъиналда хурхарал темабазда тIасан бицине лъай. БатIи-батIиял тайпабазул сочинениял хъвай; батIи-батIиял стилазул ва жанразул текстал гIуцIи: тезисал, конспектал, отзыв, реферат, кагъат, макъала, расписка, доверенность (вакиллъиялъул кагъат), гIарза, резюме.

МацI лъазабизе квербакъулеб материал

V. МацӀалъул хӀакъалъулъ гӀаммал баянал

1. Обществоялъулъ ва инсанасул гӀумруялъулъ мацӀалъул бугеб кӀвар. Авар мацӀ магӀарулазул миллияб мацӀ ва Дагъистан республикаялъул пачалихъияб мацӀ ккей. Авар мацӀ бижи ва цебетӀей. Жакъасеб рахьдал мацӀ хӀалтӀизабиялъул формаби: литературияб мацӀ, наречиял, диалектал, бакӀалъулал сверелал, гӀадатияб ва цо хасаб махщалида-пишачилъиялда хурхараб мацӀ (калам).

Авар мацӀ магӀарул художествияб литератураялъул мацӀ ккей. Авар мацӀалъул сипат-сурат гьабиялъулал ресал. МацӀалъул гӀелму хӀисабалда лингвистика. Лингвистикаялъул аслиял бутӀаби. Авар мацӀалъул гӀалимзабазул хӀакъалъулъ къокъал баянал.

2. Обществоялъул гӀумруялъулъ рахьдал мацӀалъул бугеб кӀвар бихьизаби. Литературияб мацӀалдаги диалектаздаги, бакӀалъулал сверелаздаги гьоркьоб бугеб батӀалъи бичӀчӀи. Рахьдал мацӀалъул берцинлъи, бечелъи ва пасихӀлъи бичӀчӀи. Художествиял текстазулъ сипат-сурат гьабиялъулал ресал хӀалтӀизариялда хадуб халккей.

VI.Фонетика ва орфоэпия (битӀун аби)

1. Лингвистикалъул бутӀа хӀисабалда фонетика. МацӀалъул бутӀа хӀисабалда гьаракь. Рагьарал гьаркьал. Рагьукъал гьаркьал. Лабиалиял гьаркьал. Геминатал. Каламалъулъ кколел рагьарал ва рагьукъал гьаркьазул хиса-басиял. Слог. Ударение. Лингвистикалъул бутӀа хӀисабалда орфоэпия. БитӀун абиялъул къагӀидаби. Орфоэпияб словарь.

2. Авар мацӀалъе хасиятал рагьукъал гьаркьалги, геминаталги, лабиалиял гьаркьалги битӀун абиялъул бажари жеги камил гьаби. РагӀул фонетикияб разбор гьаби. РагӀаби битӀун аби. БитӀун абиялъул рахъалъ жиндир ва чияр каламалъе къимат кьей. Жиндирго каламалъулъ фонетикагин орфоэпиялда тӀасан щвараб лъаялдаса ва лъугьараб бажариялдаса пайда боси.

VII. Графика.

1. Лингвистикалъул бутIа хIисабалда графика. Гьаркьида ва хIарпалда гьоркьоб бугеб бухьен. Хъвай-хъвагIаялъулъ геминатал ва лабиалиял гьаркьал рихьизари. Гьаракь [й] бихьизабулел къагIидаби.

2. РагIулъ гьаркьилаб ва хIарпазулаб гIуцIи дандекквезе бугеб бажари камил гьаби. Словараздаса къваригIараб информация балагьулаго, алфавиталдаса пайда боси.

VIII. РагIул гIуцIи (Морфемика) ва рагIи лъугьин.

1. Лингвистикалъул бутIа хIисабалда морфемика. МацIалъул бищунго гьитIинаб магIнаялъулаб бутIа хIисабалда морфема. РагIул форма лъугьиналъул ва рагIи лъугьиналъул морфемаби. Суффикс рагIул форма лъугьиналъул ва рагIи лъугьиналъул морфема ккей. Ахир рагIул форма лъугьиналъул морфема ккей. Кьибил. Кьибил цоял рагIаби. Морфемабазулъ рагьарал ва рагьукъал гьаркьазул хиса-басиял. Лингвистикалъул бутIа хIисабалда рагIи лъугьин. РагIул аслияб ва хъвалсараб аслу. РагIи лъугьиналъул аслиял къагIидаби: суффиксазул кумекалдалъун, рагIаби журан, цо каламалъул бутIа цогиялъул бакIалда хIалтIизабун, метатония (рагIулъ ударение хисиялдалъун). РагIи лъугьиналъул ва морфемиял словарал.

2. Морфема мацIалъул бищунго гьитIинаб магIнаялъулаб бутIа кколеблъи бичIчIи. РагIул форма лъугьиналъульги цIияб рагIи лъугьиналъульги морфемабазул бугеб кIвар бичIчIи. РагIи лъугьиналъул аслиял къагIидаби рихьизари. Морфемикаялда вар рагIи лъугьиналда тIасан щвараб лъайги лъугьараб бажариги битIунхъваялъул практикаялъулъ хIалтIизаби. ЦIалиялда хурхарал батIи-батIиял масъалаби тIуразарулаго, рагIи лъугьиналъул ва морфемиял словараздаса пайда боси.

IX. Лексикология ва фразеология.

1. Лингвистикалъул бутIа хIисабалда лексикология. РагIи мацIалъул аслияб бутIа ккей. РагIул лексикияб магIна. Цо магIнаялъул ва гIемер магIнаялъул рагIаби. РагIул битIараб ва хъвалсараб магIна. Рахьдал

мацIалъул магIнавиял словарал. Синонимал. Антонимал. Омонимал. Синонимазул, антонимазул ва омонимазул словарал. Жиб бижиялъухъ балагьун, рахьдал мацIалъул лексика: рахьдал мацIалъулъ гIодосанго (церегоялдаса нахъе) ругелги цогидал мацIаздаса рачIаралги рагIаби. Жиб активияб ва пассивияб нахърателлъун букIиналде балагьун, рахьдал мацIалъул лексика. ЦIиял ва басралъарал рагIаби (неологизмаби, историзмаби, неологизмаби). Жиб хIалтIизабизе бегьулеб гIурхъиялде балагьун, рахьдал мацIалъул лексика. Киназго хIалтIизарулел рагIаби. Диалектиял (бакIалъулал) ва пишачилъиялъулал рагIаби. Лексикаялъул стилистиял кьерал.

Лингвистикалъул бутIа хIисабалда фразеология. Фразеологизмаби. Фразеологизмаби хIисабалда кицаби; абиял; гъваридаб магIна бугеб, цо пикру бихьизабулеб къокъаб пасихIаб калам (ай афоризмаби) ва машгьурлъун арал (халкъалда гьоркьор тIоритIарал) рагIаби. Фразеологиял словарал. БатIи-батIиял тайпабазул лексикиял словарал ва рахьдал мацIалъул лексикияб бечелъи лъазабиялъулъ гьезул бугеб кIвар.

2. Жиб бижиялъухъги, активияб ва пассивияб нахърателлъун букIиналдеги, хIалтIизабизе бегьулеб гIурхъиялдеги балагьун, лексика батIа гьабизе бажари. БатIи-батIиял рагIаби каламалъулъ хIалтIизари. РагIи битIун, дурусго ва мухIканго хIалтIизабиялъухъ балагьун, жиндир ва чияр каламалъе къимат кьей. РагIул лексикияб разбор гьаби. БатIи-батIияб тайпаялъул лексикиял словараздаса къваригIараб информация балагьи ва батIи-батIиял хIалтIабазулъ гьелдаса пайда боси.

X. Морфология

1. Грамматикаялъул бутIа хIисабалда морфология. РагIабазул лексикиялгин грамматикиял разрядал хIисабалда каламалъул бутIаби. Авар мацIалъул каламалъул бутIаби.

Жалго жидедаго чIарал каламалъул бутIаби.

Предметияб цIар. Предложениялъулъ предметияб цIаралъ тIубалеб хъулухъ. Хасал ва гIаммал предметиял цIарал. Предметияб цIаралъул жинс.

Предметияб цIаралъул цолъул ва гIемерлъул форма. ГIемерлъул форма лъугьин. Предметияб цIаралъул гIадатал ва бакIалъул падежал. Падежазул свери.

Прилагательное. Предложениялъулъ прилагательноялъ тIубалеб хъулухъ. Дандекквеялъулаб ва тIокIлъиялъулаб даража бихьизабулел къагIидаби. Качествиял ва гьоркьоблъиялъулал прилагательноял. Прилагательноял жинсзде ва цолъул ва гIемерлъул формаялде хиси. Прилагательноял падежазде свериялъул хаслъи.

РикIкIен. ГIуцIиялъул рахъалъ рикIкIенал: гIадатал, журарал ва составиял. РикIкIеналъул разрядал: къадаралъул, цадахълъиялъул, тIолголъиялъул, гIага-шагарлъиялъул, бутIабазул, иргадул. РикIкIенал падежазде свери.

ЦIарубакI. Гьумералъул цIарубакIал. Жибголъиялъул цIарубакIал. Ишараялъул цIарубакIал. Баяналъул цIарубакIал. Баянлъи гьечIел цIарубакIал. Суалиял цIарубакIал. ГьечIолъиялъул цIарубакIал. ЦIарубакIал падежазде свери.

Глагол. Жинсиял ва жинсиял гурел глаголал. Глаголияб цIар (масдар). Глаголалъул мурадияб форма (инфинитив). Рухьарал ва тIадчIарал глаголал. Иш халатбахъун лъугьунеб букIин бичIчIизабулел глаголал. Ишалъул такрарлъи бихьизабулел глаголал. Глолалъул гьабизабул форма (каузатив). Глаголалъул заманиял формаби: гьанже заман, араб ва бачIунеб заманазул гIадатал (синтетикиял) ва составиял (аналитикиял) формаби, гIахьалаб заман (констатив). Глаголалъул наклонениял. Хабарияб наклонение. ТIалабияб наклонение, гьелъул гьариялъулаб ва гьесизариялъул формаби. ШартIияб наклонение ва гьелъул анищалъул форма. Суалияб наклонение. Глаголазул буголъиялъул ва гьечIолъиялъул формаби. Каламалъул бутIабазулъ причастиялъ ва деепричастиялъ ккураб бакI.

Наречие. Наречиялъул разрядал. БакIалъул наречие. Ишалъул куцалъул наречие. Заманалъул наречие. Къадаралъул наречие. ГIилла-мурадалъул наречие.

Кумекалъулал каламалъул бутIаби.

Союзал. СокIкIиналъул ва нахърилълъиналъулал союзал. Частицаби. Частицабазул группаби. ХадурегIел. Междометия.

2. Грамматикияб магIнаялъухъ, морфологиял гIаламатазухъ ва предложениялъулъ тIубалеб синтаксисияб хъулухъалъухъ балагьун, каламалъул бутIаби лъазари. БатIи-батIияб каламалъул бутIаялъул морфологияб разбор гьаби. Авар литературияб мацIалъул морфологиял нормабазда рекъон батIи-батIиял каламалъул бутIабазул формаби каламалъулъ хIалтIизари.

Морфологиялда тIасан щвараб лъай ва лъугьараб бажари битIунхъваялъул практикаялъулъ хIалтIизаби.

XI. Синтаксис

1. Грамматикаялъул бутIа хIисабалда синтаксис. Синтаксисалъул аслиял бутIаби хIисабалда рагIабазул дандрай ва предложение. Синтаксисияб бутIа хIисабалда рагIабазул дандрай. РагIабазул дандраязул тайпаби: цIарулал, глаголиял ва наречиязулал. РагIабазул дандраязулъ рагIабазул бухьен. ГIадатаб предложение. ГIадатаб предложениялъулъ рагIабазул тартиб. Буголъиялъул (тасдикъ гьабиялъул) ва гьечIолъиялъул (инкар гьабиялъул) предложениял. Жидеца бицунеб жоялъул мурадалде ва интонациялде балагьун, предложениязул тайпаби: хабариял, суалиял, тIалабиял ва ахIул. Предложениялъул грамматикияб (предикативияб) аслу. Предложениялъул бетIерал членал: подлежащее, сказуемое, битIараб дополнение ва гьел загьир гьариялъул къагIидаби. Сказуемоялъул тайпаби. Предложениялъул бетIерал гурел членал: хъвалсараб дополнение, определение, хIал ва гьел загьир гьариялъул къагIидаби. Цо составалъулаб (цо бетIераб член гъорлъ бугеб), кIиго составалъулаб (кIиго бетIераб член гъорлъ бугеб), лъабго составалъулаб (лъабго бетIераб член гъорлъ бугеб) предложениял. тIиритIарал (бетIерал ва бетIерал гурел членаздасан гIуцIарал) ва тIаритIичIел (гIицIго бетIерал членаздасан гIуцIарал) предложениял. ТIураралги тIурачIелги предложениял. ГIуцIиялъул рахъалъ гIадатаб

предложениялъул тайпаби: подлежащее гІаммаб, подлежащее букІунареб, битІараб дополнение гьечІеб (яги букІунареб), цІарлъовул. Предложениялъул тайпа цоял членал. ХитІаб, гьоркьор ккарал рагІаби ва предложениял. **У** ва **гуро** рагІабигун ва междометиялгун предложениял. РатІалъизарурал членалгун предложениял. Журарал предложениял. Журарал сокІкІарал предложениял. Союзалгун ругел журарал сокІкІарал предложениял. Союзал гьечІел журарал предложениял. Журарал нахърилълъарал предложениял. Нахърилълъиналъул союзрагІабигун журарал нахърилълъарал прендложениял. Нахърилълъиналъул союзрагІаби гьечІого журарал нахърилълъарал предложениял. Цо чанго тІаджубарабгун бугел журарал нахърилълъарал предложениял.

Чияр калам бицунел къагІидаби. БитІараб ва хъвалсараб калам.

2. РагІабазул дандраязул ва батІи-батІияб тайпаялъул предложениязул синтаксисияб разбор гьаби. БатІи-батІиял синтаксисиял гІуцІабазул анализ гьаби ва гьел каламалъулъ битІун хІалтІизари. Синтаксисиял гІуцІаби битІун, пасихІго хІалтІизариялъул рахъги хІисабалде босун, жиндир ва чияр каламалъе къимат кьей. Синтаксисалда тІасан щвараб лъаялдасаги лъугьараб бажариялдасаги битІунхъваялъул практикаялъулъ пайда боси.

XII. БитІунхъвай: орфография ва пунктуация.

1. БитІунхъваялъул къагІидабазул система хІисабалда орфография. Орфограммаялъул хІакъалъулъ бичІчІи. **Ш, щ** хІарпазул битІунхъвай. **Ъ** ва **ь** хІарпазул битІунхъвай. Геминатал рихьизарулел хІарпазул битІунхъвай. Лабиалиял гьаркьал рихьизарулел хІарпазул битІунхъвай. Морфемабазулъ ругел рагьарал ва рагьукъал хІарпазул битІунхъвай. **Ё** ва **й** хІарпазул битІунхъвай. РагІулъ ругел морфемабазул битІунхъвай. Къадаралъул рикІкІеназул битІунхъвай. ГІурус мацІалдаса рачІарал рагІабазул битІунхъвай. РекІкІун, дефисал лъун, ратІатІун хъвай. Мухъалъулаб ва кІудияб хІарпалъул битІунхъвай. РагІаби рикьун роси. Орфографиял словараль. БитІунхъваялъул къагІидабазул система хІисабалда пунктуация. Лъалхъул ишараби ва гьез тІубалеб хъулухъ. Жалго цохІо ругел ва кІи-кІи

цадахъ ругел лъалхъул ишараби. Предложениялъул ахиралда лъалхъул ишараби. ГӀадатал предложениязулъ лъалхъул ишараби. Журарал предложениязулъ лъалхъул ишараби. БитӀараб каламалъулъ, цитатазулъ, диалогалъулъ лъалхъул ишараби.

2. БитӀун хъвазеги лъалхъул ишараби лъезеги гъваридго лъазаби. Хъвавул каламалъулъ битӀунхъваялъул ва пунктуациялъул аслиял нормаби цӀуни. БитӀунхъваялъулал словараздаса пайда боси.

Тарихалда ва культураялда мацӀалъул бугеб бухьен тӀатинабизе квербакъулеб материал.

XIII. МацӀ ва культура.

1. Халкъалъул маданияталда, тарихалда ва мацӀалда гьоркьоб бухьен. Авар каламалъул этикет.

2. Тарихиял текстазулъ, кӀалзул гьунаралъул асаразулъ ва художествияб адабияталъулъ миллиябгин маданияталъул магӀнаялъулал мацӀалъул бутӀаби ратӀа гьари, словаразул кумекалдалъун гьезул магӀна баян гьаби. ГӀумруялъулъ ва цӀалулъ авар каламалъул этикеталъул къагӀидабаздаса пайда боси.

ЦIалиялъул рахъалъ гъарулел хIалтIабазул аслиял тайпабиги рихьизарун тематикияб план

№	Предметалъул гIуцIи	Гъарулел хIалтIабазул аслиял тайпаби
I	**Калам ва калам гъаби** Калам ва калам гъаби. Диалогияб ва монологияб калам. КIалзул ва хъвавул калам. Монолог ва гьелъул тайпаби. Диалог ва гьелъул тайпаби.	Инсанасул гIумруялда коммуникативияб рахъалъ щвараб бажариялъул ва каламалъул культураялъул бугеб кIвар бичIчIизе. КIалзул ва хъвавул каламалъул аслиял хаслъаби лъазе. Диалогалъул ва монологалъул аслиял тайпаби лъазе (ай цо кинаб бугониги ахIвал-хIалалъул хIакъалъулъ калам гъабизеги; цо лъугьа-бахъиналъул хIакъалъулъ, хадуб цебе ккезабун, бицинеги, мацIалъул ресаздалъун лъилниги-сундулниги хIакъалъулъ бицинеги (ай лъилниги-сундулниги сипат-сурат гъабизеги), лъиданиги-сунданиги тIасан жиндирго хасаб пикру загьир гъабизеги лъазе). КIалзул ва хъвавул каламалъул мисалазул анализ гъабизе; гьел мисалал цере лъурал мурадазда, батIи-батIиял ахIвал-хIалазда рухьинаризе. Жидер гIуцIиялъухъ, стилистикиял хаслъабазухъ ва пайда босарал мацIалъул ресазухъ балагьун, каламалдалъун рицарал пикраби дандекквезе. Диалогияб ва монологияб калам цоцада дандекквезе. Цебе лъураб мурадалде, темаялде, загьир гъабураб аслияб пикруялде, батIи-батIияб

		ахIвал-хIалалде балагьун, мацIалъул ресал (алатал) тIасарищизе.
II	**Калам хIалтIизаби** Каламалъул аслиял тайпаби: гIенеккун рагIараб жо цIи гьабун бицин, гаргади, цIали, хъвадари. ГIенеккун рагIараб жо цIи гьабун бициналъул, гаргадиялъул, цIалиялъул, хъвадариялъул культура.	Каламалъул аслиял тайпабазул ва гьезул хаслъабазул хIакъалъулъ бичIчIи лъугьине. ГIенеккун яги бихьун ракIалда чIараб тексталъул аслияб ва тIаде жубараб баян (информация) дандрекъон кколеб куцалъ къабул гьабизе. Аудированиялъул ва цIалиялъул батIи-батIиял тайпабиги, цIалул тIехьгун ва баян кьолел цогидалги источникалгун хIалтIулел къагIидабиги гъваридго лъазаризе. ЦIалараб яги гIенеккун бичIчIараб тексталъул хIасил къокъго ва гIатIидго бицине. Изложение, тезисал, конспект хIисабалда цIалараб яги гIенеккун бичIчIараб тексталъул хIасил дурусго, къокъго, тIасабищун бицине (хъван). Социалиялгин культуриял, рухIиялгин этикиял, рукIа-рахъиналъулал, ругьун гьариялъулал темабазда тIасан монологал ва диалогал гIуцIизе (бицунги хъванги). Цо чIванкъотIараб темаялда хурхараб материал тIасабищизе ва тартибалде ккезабизе. БатIи-батIиял источниказдаса босараб баяналъул анализ гьабизе ва цебе лъураб мурадалда рекъон гьеб кьучIдасанго хисизе.
III	**Текст** Каламалъул нигIмат хIисабалда текст,	Тексталъул гIаламатал лъазе. Тексталъул тема чIезабизе, гьелъул аслияб пикру загьир гьабизе, тексталъулъ кIвар бугел

	текстальъул аслиял гIаламатал (магIнаялъул рахъалъ тIубараб букIин, бутIабаздасан гIуцIараб букIин ва гьел бутIабазда гьаркьоб бухьен букIин). Текстальъул тема ва аслияб пикру. Текстальъулъ бугеб щибаб абзацальъул тема. Текстальъул бутIаби ва предложениял цоцалъ рухьарал къагIидаби. Абзац. Текстальъул тайпаби: хабарияб, сипатияб ва пикрияб. Текстальъул гIуцIи. Текстальъул план, конспект (хъвараб къокъаб хIасил), аннотация (къокъаб куцалда хъвараб хIасил).	рагIаби ва предложениял рухьинариялъул тайпаби рихьизаризе; текстальъул предложениял ва гьелъул бутIаби рухьинариялъул магIнаялъул, лексикиял ва грамматикиял ресал рихьизаризе. Текст абзацазде биххизе, гьезул щибальъул тема бихьизабизе. Абзацальъул ва тIубараб текстальъул гIуцIи (байбихьи, аслияб бутIа, ахир) лъазе. ЦокIалаб тема букIиналдеги, магIнаялъул рахъалъ тIубараб букIиналдеги, цоцада хадуб тартибалда бициналдеги, рекъарал ва мурадалда дандекколел бухьеналъул лексикиял ва грамматикиял ресал хIалтIизариялдеги балагьун, текстальъул анализ гьабизе ва гьелъие къимат кьезе. МагIнаялъулал бутIабазде текст биххизе; план, конспект, аннотация, схемаби хIисабалдеги кьун, текст цIидасан къачIазе. Бухьараб текст гIуцIиялъул тIалабалги хIисабалде росун, жидецаго текстал гIуцIизе.
IV	**МацIалъул функционалиял**	КIалзулаб каламалъул, художествияб литератураялъул мацIалъул ва функционалиял

	тайпаби МацIалъул функционалиял тайпаби: кIалзулаб калам; функционалиял стилал: гIелмияб, публицистикияб, официалиябгин ишалъулаб ва гьезул аслиял хаслъаби; художествияб литератураялъул мацI. Каламалъул гIелмияб *(отзыв, реферат, кIалъай, доклад, макъала, рецензия)*, публицистикияб *(кIалъай, макъала, интервью, очерк)*, официалиябгин ишалъулаб *(расписка, доверенность (вакиллъиялъул кагъат), гIарза, резюме)* ва гара-чIвариялъулаб	стилазул хаслъаби тIатинаризе. Текст мацIалъул цо чIванкъотIараб стилалъул букIин чIезабизе. ГIуцIиялъухъги, стилистикиял хаслъабазухъги, мацIалъул пайда босарал ресазухъги балагьун, каламалдалъун загьир гьарурал пикраби дандекквезе. БатIи-батIиял жанразул ва стилазул пикраби загьир гьаризе (хъван). Текст гIуцIиялъул нормаби цIунизе. МацIалъул нормабазухъ ва коммуникативиял тIалабазда рекъонккеялъухъ балагьун, жинца ва цогидаз каламалдалъун загьир гьарурал пикрабазе къимат кьезе. КIудиял гьечIел лъазариялгун, докладгун, рефератгун гIел бащадазул аудиториялда цеве кIалъазе.

	(хабар, гара-чIвари, накъит, дагIба (дагIба-къец)) стилазул аслиял жанрал.	
V	**МацIалъул хIакъалъулъ гIаммаб баян** Обществоялъулъ ва инсанасул гIумруялъулъ мацIалъул бугеб кIвар. Авар мацI магIарулазул миллияб мацI ва Дагъистан республикаялъул пачалихъияб мацI ккей. Авар мацI бижи ва цебетIей. Жакъасеб рахьдал мацI хIалтIизабиялъул формаби: литературияб мацI, наречиял, диалектал, бакIалъулал сверелал, гIадатияб	Дагъистаналда авар мацIалъ ккураб бакIги, авар-гIанди-цIез миллатазда гьоркьоб авар мацIалъ тIубалеб хъулухъги, гьелъул мухIканлъиги, бечелъиги, берцинлъиги бихьизабизе. Ибериялгин кавказалъул мацIазулъ авар мацIалъ ккураб бакIалъул ва авар литературияб мацI цебетIезабиялъулъ болмацIалъул бугеб кIваралъул хIакъалъулъ авалияб баян кьезе. Жакъасеб авар литературияб мацIалъ тIубалеб хъулухъ бихьизабизе. ГIелму хIисабалда авар мацIалъул ва гьелда тIад хIалтIарал гIалимзабазул хIакъалъулъ къокъал баянал кьезе.

	ва цо хасаб махщалида-пишачилъиялда хурхараб мацI (калам). Авар мацI магIарул художествияб литератураялъул мацI ккей. Авар мацIалъул сипат-сурат гьабиялъулал ресал. МацIалъул гIелму хIисабалда лингвистика. Лингвистикаялъул аслиял бутIаби. Авар мацIалъул гIалимзабазул хIакъалъулъ къокъал баянал.	
VI	**Фонетика ва орфоэпия** Лингвистикалъул бутIа хIисабалда фонетика. МацIалъул бутIа хIисабалда гьаракь. Рагьарал гьаркьал. Рагьукъал	Фонетикаялъул аслиял бичIчIиял лъазе. Гьаркьица тIубалеб хъулухъ бихьизабизе. Гьаракь ва хIарп, рагьарал ва рагьукъал гьаркьал, лабиалиял гьаркьал, геминатал, ударение тIаде кколел ва ударение гьечIел гьаркьал ратIарахъизе. Каламалъул гьаркьазул анализ гьабизе; гьел абиялъул ва хъваялъул хаслъаби рихьизаризе. РагIи слогазде биххизе ва цо мухъидаса цоги

	гьаркьал. Лабиалиял гьаркьал. Геминатал. Каламалъулъ кколел рагьарал ва рагьукъал гьаркьазул хиса-басиял. Слог. Ударение. Лингвистикалъул бутIа хIисабалда орфоэпия. БитIун абиялъул къагIидаби. Орфоэпияб словарь.	мухъиде, слогазде бикьун, босизе. РагIул фонетикияб анализ ва лирикияб каламалъул ритмияб гIуцIиялъул гIадатияб анализ гьабизе (кочIол чвахиялъулъ слогазул къадарги ударение тIаде кколел ва ударение гьечIел слогазул къадарги бихьизабизе). Хабариял ва лирикиял текстал пасихIго цIализе. Ударение бугеб бакI чIезабизе; рагIул форма хисулаго, ударение тIаде кколеб бакI хисиялда хадуб халкквезе. Лабиалиял гьаркьал, геминатал, **ш** ва **щ** гьаркьал, бакIалъул падежазул ахирал, глаголазул заманиял формаби, гьумерлъул цIарубакIал, гIурус мацIалдаса рачIарал рагIаби ва гь.ц. битIун абизе. БитIунабиялъул рахъалъан жиндир ва чидар каламалъул анализ гьабизе; жиндир каламалъул корректура гьабизе. Орфоэпиялъул словаралдаса пайда босизе.
VII	**Графика** Лингвистикалъул бутIа хIисабалда графика. Гьаркьида ва хIарпалда гьоркьоб бугеб бухьен. Хъвай-хъвагIаялъулъ геминатал ва	Инсаният цебетIеялъул тарихалъулъ хъвай-хъвагIаялъул бугеб кIвар бичIчIизе. РагIулъ гьаркьилаб ва хIарпазулаб гIуцIи дандекквезе ва гьелъул анализ гьабизе. Энциклопедияздаса, справочниказдаса, словараздаса къваригIараб баян балагьулаго, алфавиталдаса пайда босизе. Хъвай-хъвагIаялъулъ [й] гьаракьги, геминаталги, лабиалиял гьаркьалги рихьизаризе.

	лабиалиял гьаркьал рихьизари. Гьаракь [й] бихьизабулел къагӀидаби.	
VIII	**Морфемика ва рагӀи лъугьин** Лингвистикалъул бутӀа хӀисабалда морфемика. МацӀалъул бищунго гьитӀинаб магӀнаялъулаб бутӀа хӀисабалда морфема. РагӀул форма лъугьиналъул ва рагӀи лъугьиналъул морфемаби. Суффикс рагӀул форма лъугьиналъул ва рагӀи лъугьиналъул морфема ккей. Ахир рагӀул форма лъугьиналъул морфема ккей. Кьибил. Кьибил цоял рагӀаби. Морфемабазулъ рагьарал ва рагьукъал гьаркьазул	РагӀи лъугьиналъул ва морфемикаялъул аслияял бичӀчӀияль гъваридго лъазаризе. Морфема мацӀалъул бищунго гьитӀинаб магӀнаялъулаб бутӀа кколеблъи бичӀчӀизе. МацӀалъул цогидал магӀнаялъулал бутӀабаздаса морфема батӀабахъизе. РагӀул форма лъугьиналъулъги цӀияб рагӀи лъугьиналъулъги морфемабазул бугеб кӀвар бичӀчӀизе. МагӀнаялъулаб, грамматикияб ва рагӀи лъугьиналъулаб анализалъул кьучӀалда рагӀаби морфемазде риххизе ва гьел морфемал ратӀарахъизе. РагӀул морфемияб гӀуцӀиялъе характеристика кьезе, морфемияб гӀуцӀиялда мугъги чӀван, рагӀул лексикияб магӀна мухӀкан гьабизе. ХисичӀеб ва хисараб аслуги рагӀи лъугьинабулеб морфемаги батӀа гьабулаго, рагӀул цӀияб рагӀи лъугьинабулеб гӀуцӀиялъул анализ гьабизе. РагӀи лъугьиналъул аслияял къагӀидаби рихьизаризе. Морфемикаялда ва рагӀи лъугьиналда тӀасан щвараб лъайги лъугьараб бажариги битӀунхъваялъул практикаялъулъ хӀалтӀизабизе. ЦӀалиялда хурхарал батӀи-батӀиял масъалаби

	хиса-басиял. Лингвистикалъул бутIа хIисабалда рагIи лъугьин. РагIул аслияб ва хъвалсараб аслу. РагIи лъугьиналъул аслиял къагIидаби: суффиксазул кумекалдалъун, рагIаби журан, цо каламалъул бутIа цогиялъул бакIалда хIалтIизабун, метатония (рагIулъ ударение хисиялдалъун). РагIи лъугьиналъул ва морфемиял словарал.	тIуразарулаго, рагIи лъугьиналъул ва морфемиял словараздаса пайда боси. БатIи-батIиял каламалъул бутIаби лъугьинарулел къагIидаби лъазе.
IX	**Лексика ва фразеология** Лингвистикалъул бутIа хIисабалда лексикология. РагIи мацIалъул аслияб бутIа ккей. РагIул лексикияб магIна. Цо магIнаялъул ва	Лексикаялъул аслиял бичIчIиял лъазаризе. Пикру, рекIел кутакаб асар, рекIел хIал загьир гьабиялъулъ рагIул бугеб кIвар бичIчIизе. РагIабазул нахърател гIатIилъизабизе. РагIаби мацIалъул цогидал бутIабаздаса ратIарахъизе. Авар мацIалъул рагIаби тIелазде рикьиялъул къагIидаби лъазе. РагIул грамматикияб магIнаялдаги лексикияб магIнаялдаги гьоркьоб бугеб батIалъи

	гIемер магIнаялъул рагIаби. РагIул битIараб ва хъвалсараб магIна. Рахьдал мацIалъул магIнавиял словарал. Синонимал. Антонимал. Омонимал. Синонимазул, антонимазул ва омонимазул словарал. Жиб бижиялъухъ балагьун, рахьдал мацIалъул лексика: рахьдал мацIалъулъ гIодосанго (церегоялдаса нахъе) ругелги цогидал мацIаздаса рачIаралги рагIаби. Жиб активияб ва пассивияб нахърателлъун букIиналде балагьун, рахьдал мацIалъул лексика. ЦIиял ва басралъарал рагIаби (неологизмаби,	бихьизабизе. БатIи-батIиял къагIидабаздалъун рагIабазул лексикияб магIна баян гьабизе. Цо ва гIемер магIнаялъул, битIараб ва хъвалсараб магIнаялъул рагIаби ратIарахъизе. Омонимал, синонимал, антонимал ва гьезул аслиял тайпаби лъазаризе. МагIнаялъул ва стилистикаялъул рахъалъ синонимазул батIалъи чIезабизе. РагIабазул битIараб ва хъвалсараб магIна, синонимазул мухъазулъ синонимал, антонимал, омонимал дандекквезе. КIалзулаб ва художествияб каламалъулъ хъвалсараб магIнаялда рагIаби хIалтIизариялдаги, публицистикиял, художествиял, цIалиялъулгин гIелмиял текстазулъ синонимал хIалтIизариялдаги, художествияб литератураялъул мацIалъулъ антонимал, басралъарал ва цIиял рагIаби, диалектизмаби хIалтIизариялдаги хадуб халкквезе. Тематикиял тIелазде рагIаби рикьизе. Жал активиял ва пассивиял рукIиналда бан, рагIабазе характеристика кьезе. Синонимал, антонимал жиндирго каламалъулъ хIалтIизаризе. БатIи-батIиял тайпабазул словараздаса (рагIул магIна баян гьабулел, синонимазул, омонимазул, антонимазул, цIиял ва басралъарал рагIабазул, чидар мацIалдаса рачIарал

	историзмаби, неологизмаби). Жиб хIалтIизабизе бегьулеб гIурхъиялде балагьун, рахьдал мацIалъул лексика. Киназго хIалтIизарулел рагIаби. Диалектиял (бакIалъулал) ва пишачилъиялъулал рагIаби. Лексикаялъул стилистиял кьерал. Лингвистикалъул бутIа хIисабалда фразеология. Фразеологизмаби. Фразеологизмаби хIисабалда кицаби; абиял; гъваридаб магIна бугеб, цо пикру бихьизабулеб къокъаб пасихIаб калам (ай афоризмаби) ва машгьурлъун арал (халкъалда гьоркьор тIоритIарал) рагIаби. Фразеологиял	рагIабазул, фразеологиял словараздаса) къваригIарал баянал росизе ва батIи-батIиял хIалтIабазулъ гьездаса пайда босизе. Фразеологиялъул аслиял бичIчIиял лъазаризе. Жидер гIаламатаздалъун фразеологиял сверелал ратIарахъизе лъазе. Фразеологизмабаздаги рагIабазул эркенал цолъабаздаги гьоркьоб бугеб батIалъи бихьизабизе. РагIи битIун, дурусго ва мухIканго хIалтIизабиялъухъ балагьун, жиндир ва чияр каламалъе къимат кьезе. РагIул лексикияб разбор гьабизе.

	словарал. БатIи-батIиял тайпабазул лексикиял словарал ва рахьдал мацIалъул лексикияб бечелъи лъазабиялъулъ гьезул бугеб кIвар.	
X	**Морфология** Грамматикаялъул бутIа хIисабалда морфология. РагIабазул лексикиялгин грамматикиял разрядал хIисабалда каламалъул бутIаби. Авар мацIалъул каламалъул бутIаби. Жалго жидедаго чIарал каламалъул бутIаби. Предметияб цIар. Предложениялъулъ предметияб цIаралъ тIубалеб хъулухъ. Хасал ва гIаммал предметиял цIарал. Предметияб цIаралъул жинс.	РагIул грамматикияб магIнаялъул хаслъи бичIчIизе. Морфологиялъул аслиял бичIчIиял лъазаризе. Жалго жидедаго чIарал каламалъул бутIаби ва гьезул формаби, гьединго кумекалъулал каламалъул бутIаби лъазаризе. Жиб цо кинаб бугониги каламалъул бутIалъун букIиналде балагьун, рагIул анализ гьабизе (ай рагIул морфологияб разбор гьабизе). ГIаммал ва хасал цIарал, гIаммаб жинсалъул предметиял цIарал (ай чIужуялъул ва чиясул жинсалдаги лъабабго жинсалдаги хIалтIизарулел предметиял цIарал), гIадатаб гуреб къагIидаялъ гIемерлъул форма лъугьунел предметиял цIарал, гIицIго цолъул формаялда ялъуни гIемерлъул формаялда хIалтIизарулел предметиял цIарал лъазаризе; гьезул мисалал рачине. Прилагательноял, жинсиял глаголал иргадулал рикIкIенал, ишараялъул цIарубакIал предметиял цIаралгун жинсгун формаялъулъ рекъезаризе. Орфоэпиял, лексикиял ва грамматикиял

	Предметияб цIаралъул цолъул ва гIемерлъул форма. ГIемерлъул форма лъугьин. Предметияб цIаралъул гIадатал ва бакIалъул падежал. Падежазул свери. Прилагательное. Предложениялъулъ прилагательноялъ тIубалеб хъулухъ. Дандекквеялъулаб ва тIокIлъиялъулаб даража бихьизабулел къагIидаби. Качествиял ва гьоркьоблъиялъулал прилагательноял. Прилагательноял жинсазде ва цолъул ва гIемерлъул формаялде хиси. Прилагательноял падежазде свериялъул хаслъи. РикIкIен. ГIуцIиялъул рахъалъ рикIкIенал: гIадатал, журарал ва	нормабазда рекъон предметиял цIарал каламалъулъ хIалтIизаризе. Прилагательноялъул гIаммаб магIна ва морфологиял гIаламатал рихьизаризе, предложениялъулъ гьелъ тIубалеб синтаксисияб хъулухъ чIезабизе. РикIкIеналъул гIаммаб магIна ва морфологиял гIаламатал рихьизаризе, предложениялъулъ гьелъул батIи-батIиял разрядаз тIубалеб синтаксисияб хъулухъ чIезабизе. Предложениял ва тексталъул бутIаби цоцада рухьизе, каламалъулъ цIарубакIаздаса пайда босизе, мацIалъулъ щулалъарал этикиял нормабазда рекъон каламалъулъ цIарубакIал хIалтIизаризе. Глаголалъул гIаммаб магIна ва морфологиял гIаламатал рихьизаризе, предложениялъулъ гьелъ тIубалеб синтаксисияб хъулухъ чIезабизе. Рухьарал ва тIадчIарал глаголал, жинсиял ва жинсиял гурел глаголал, глаголияб цIар, инфинитив, глаголалъул заманиял формаби, глаголалъул гIадатал ва составиял формаби, иш халатбахъун лъугьунеб букIин бичIчIизабулел ва ишалъул такрарлъи бихьизабулел глаголал, гьабизабул форма, глаголалъул наклонениял ва гьезул формаби (гьесизариялъул ва анищалъул), глаголалъул буголъиялъул ва гьечIолъиялъул формаби лъазаризе. Наклонениялъул батIи-батIиял формаби каламалъулъ хIалтIизаризе. Причастиялъул грамматикиял гIаламатал

	составиял. РикIкIеналъул разрядал: къадаралъул, цадахълъиялъул, тIолголъиялъул, гIага-шагарлъиялъул, бутIабазул, иргадул. РикIкIенал падежазде свери. ЦIарубакI. Гъумералъул цIарубакIал. Жибголъиялъул цIарубакIал. Ишараялъул цIарубакIал. Баяналъул цIарубакIал. Баянлъи гьечIел цIарубакIал. Суалиял цIарубакIал. ГьечIолъиялъул цIарубакIал. ЦIарубакIал падежазде свери. Глагол. Жинсиял ва жинсиял гурел глаголал. Глаголияб цIар (масдар). Глаголалъул	лъазаризе, предложениялъулъ гьелъ тIубалеб хъулухъ, причастиялъул заманаби ва гьезул буголъиялъул ва гьечIолъиялъул формаби рихьизаризе. Деепричастиялъул глаголалъулги наречиялъулги грамматикиял гIаламатал рихьизаризе; деепричастиялъул заманаби, гьезул буголъиялъул ва гьечIолъиялъул формаби лъазаризе. Предложениялда жаниб деепричастиялъул хъулухъ бихьизабизе. БатIи-батIиял разрядазул наречиял лъазаризе, гьел каламалъулъ хIалтIизаризе. Предложениялъулъ рагIабиги жубараб предложениялъул бутIабиги союзаздалъун цоцада рухьинаризе. Частицабаз тIубалеб хъулухъ лъазабизе. Каламалъулъ междометиял битIун хIалтIизаризе.

	мурадияб форма (инфинитив). Рухьарал ва тӀадчӀарал глаголал. Иш халатбахъун лъугьунеб букӀин бичӀчӀизабулел глаголал. Ишалъул такрарлъи бихьизабулел глаголал. Глолалъул гьабизабул форма (каузатив). Глаголалъул заманиял формаби: гьанже заман, араб ва бачӀунеб заманазул гӀадатал (синтетикиял) ва составиял (аналитикиял) формаби, гӀахьалаб заман (констатив). Глаголалъул наклонениял. Хабарияб наклонение. ТӀалабияб наклонение, гьелъул гьариялъулаб ва	

	гьесизариялъул формаби. ШартIияб наклонение ва гьелъул анищалъул форма. Суалияб наклонение. Глаголазул буголъиялъул ва гьечIолъиялъул формаби. Каламалъул бутIабазулъ причастиялъ ва деепричастиялъ ккураб бакI. Наречие. Наречиялъул разрядал. БакIалъул наречие. Ишалъул куцалъул наречие. Заманалъул наречие. Къадаралъул наречие. ГIилла-мурадалъул наречие. Кумекалъулал каламалъул бутIаби. Союзал. СокIкIиналъул ва нахърилълъиналъул союзал. Частицаби. Частицабазул	

	группаби. ХадурегІел. Междометия.	
XI	**Синтаксис** Грамматикаялъул бутІа хІисабалда синтаксис. Синтаксисалъул аслиял бутІаби хІисабалда рагІабазул дандрай ва предложение. Синтаксисияб бутІа хІисабалда рагІабазул дандрай. РагІабазул дандраязул тайпаби: цІарулал, глаголиял ва наречиязулал. РагІабазул дандраязулъ рагІабазул бухьен. ГІадатаб предложение. ГІадатаб предложениялъулъ рагІабазул тартиб. Буголъиялъул (тасдикъ гьабиялъул) ва гьечІолъиялъул	Синтаксисалъул аслиял бичІчІиял лъазаризе. БатІи-батІиял пикраби гІуцІиялъулъ ва гьел загьир гьариялъулъ синтаксисалъ тІубалеб хъулухъ бичІчІизе. Подлежащеялдаги сказуемоялдаги гьоркьоб бугеб цолъиги *(МахІач хІалтІана)*, тайпа цоял членалги *(вацги, яцги, лъималги)*, предметиял цІаразда цадахъ хадурегІелалги *(шагьаралде гІагарлъухъ)*, рагІабазул аналитикиял формабиги *(хІалтІулев вуго),* рагІабазул риххуларел дандраялги (фразеологиял сверелалги) *(гьумер бухІун)*, гьоркьор ккарал рагІабиги *(битІун бицани, дир хІисабалда),* журарал рагІабиги *(эбел-эмен)* рагІабазул дандраял кколареллъи лъазабизе. Предложениялъул гІуциялъулъ рагІабазул дандраял, рагІабазул дандраязулъ аслиял рагІаби ва цогиязда рарал рагІаби рихьизаризе. Аслияб рагІул морфологиял гІаламатазухъ балагьун, рагІабазул дандраязул тайпабиги рагІабазул дандраялъулъ рагІабазда гьоркьоб бугеб бухьеналъул тайпабиги чІезаризе. РагІабазул дандраязул батІи-батІиял тайпабазул схемаби рахъизе ва гьел каламалъулъ хІалтІизаризе. БетІерал членазда гьоркьоб бугеб бухьеналдеги, жидеца бицунеб жоялъул

	(инкар гъабиялъул) предложениял. Жидеца бицунеб жоялъул мурадалде ва интонациялде балагъун, предложениязул тайпаби: хабариял, суалиял, тIалабиял ва ахIул. Предложениялъул грамматикияб (предикативияб) аслу. Предложениялъул бетIерал членал: подлежащее, сказуемое, битIараб дополнение ва гьел загьир гьариялъул къагIидаби. Сказуемоялъул тайпаби. Предложениялъул бетIерал гурел членал: хъвалсараб дополнение, определение, хIал ва гьел загьир гьариялъул	мурададалдеги, интонациялдеги рекIел асар загьир гьабиялдеги *(хабариял, суалиял, тIалабиял, ахIул, гьечIолъи бихьизабулел ва тасдикъ гьабиялъул)*, предложениялъул бетIерал членазул къадаралдеги (*цо составалъулаб, кIиго составалъулаб, лъабго составалъулаб),* жидеда бетIерал гурел членал рукIиналдеги ва рукIунгутIиялдеги *(тIиритIарал ва тIаритIичIел)* балагьун, рикьун ругел предложениялъул тайпаби лъазаризе ва гьел киналго каламалъулъ хIалтIизаризе. Предложениялъул грамматикияб аслуги, тайпа цоял членалгун, хитIабгун, гьоркьор ккарал рагIабигун ва ратIалъизарурал членалгун предложениялги, гIадатал ва журарал предложениялги лъазаризе. Цо яги кIиго составалъулал предложениял рихьизаризе, гьезул тайпаби чIезаризе ва каламалъулъ хIалтIизаризе. БатIи-батIияб стилалъул ва жанралъул текстазулъ предложениялъул тайпа цоял членал хIалтIизариялъул хаслъабазда хадуб халкквезе. РатIалъизарурал членалгун предложениял ратIарахъизе, абулаго гьезул интонация цIунизе. Гьоркьор ккарал рагIабигун, хитIабалгун предложениязул модель гьабизе ва гьел предложениял каламалъулъ хIалтIизаризе. Журарал предложениял (союз гьечIел,

	къагIидаби. Цо составалъулаб (цо бетIераб член гъорлъ бугеб), кIиго составалъулаб (кIиго бетIераб член гъорлъ бугеб), лъабго составалъулаб (лъабго бетIераб член гъорлъ бугеб) предложениял. тIиритIарал (бетIерал ва бетIерал гурел членаздасан гIуцIарал) ва тIаритIичIел (гIицIго бетIерал членаздасан гIуцIарал) предложениял. ТIураралги тIурачIелги предложениял. ГIуцIиялъул рахъалъ гIадатаб предложениялъул тайпаби: подлежащее гIаммаб, подлежащее букIунареб, битIараб дополнение гьечIеб	журарал сокIкIарал, журарал нахърилълъарал) цоцаздаса ратIа гьаризе ва дандекквезе, жубараб предложениялъул бутIабазда гьоркьоб бугеб синтаксисияб бухьен чIезабизе. Журарал сокIкIарал предложениял битIун гIуцIизе, журарал сокIкIарал предложениял гIуцIиялъулъ риччарал гъалатIал ритIизаризе. ТIаджурарал предложениялгун журарал нахърилълъарал предложениял лъазаризе ва цоцаздаса ратIа гьаризе. Союзал гьечIел журарал предложениязул модель гьабула ва гьел предложениял каламалъулъ хIалтIизарула. Чияр калам бицунел къагIидаби лъазаризе (битIараб каламгун предложениял, хъвалсараб каламгун предложениял, цитатал).

	(яги букӀунареб), цӀарлъовул. Предложениялъул тайпа цоял членал. ХитӀаб, гьоркьор ккарал рагӀаби ва предложениял. **У** ва **гуро** рагӀабигун ва междометиялгун предложениял. РатӀалъизарурал членалгун предложениял. Журарал предложениял. Журарал сокӀкӀарал предложениял. Союзалгун ругел журарал сокӀкӀарал предложениял. Союзал гьечӀел журарал предложениял. Журарал нахърилълъарал предложениял. Нахърилълъиналъул союзрагӀабигун журарал нахърилълъарал	

	прендложениял. Нахърилълъиналъул союзрагIаби гьечIого журарал нахърилълъарал предложениял. Цо чанго тIаджубарабгун бугел журарал нахърилълъарал предложениял. Чияр калам бицунел къагIидаби. БитIараб ва хъвалсараб калам.	
XII	**БитIунхъвай: орфография ва пунктуация** БитIунхъваялъул къагIидабазул система хIисабалда орфография. Орфограммаялъул хIакъалъулъ бичIчIи. **Ш, щ** хIарпазул битIунхъвай. **Ъ** ва **ь** хIарпазул битIунхъвай. Геминатал рихьизарулел	Авар мацIалъул правилабазул система хIисабалда орфографиялъул хIакъалъулъ бичIчIи лъугьине. Орфографиялъул ва пунктуациялъул цIодорлъи букIине. Орфографиялъул ва пунктуациялъул правилаби лъазаризе ва гьездаса пайда босизе. Хъвавул каламалъулъ орфографиялъул ва пунктуациялъул нормаби цIунизе. РагIи битIун хъваялъул къагIида тIасабищулаго, фонетикияб, морфемиябгин рагIи лъугьиналъулаб ва морфологияб анализалде мугъчIвай гьабизе. Орфографиялъул ва пунктуациялъул масъалаби тIуразариялъе гIоло орфографиял

	хIарпазул битIунхъвай. Лабиалиял гъаркьал рихьизарулел хIарпазул битIунхъвай. Морфемабазулъ ругел рагьарал ва рагьукъал хIарпазул битIунхъвай. **Ё** ва **й** хIарпазул битIунхъвай. РагIулъ ругел морфемабазул битIунхъвай. Къадаралъул рикIкIеназул битIунхъвай. ГIурус мацIалдаса рачIарал рагIабазул битIунхъвай. РекIкIун, дефисал лъун, ратIатIун хъвай. Мухъалъулаб ва кIудияб хIарпалъул битIунхъвай. РагIаби рикьун роси. Орфографиял словараль. БитIунхъваялъул	словараздаса пайда босизе.

	къагIидабазул система хIисабалда пунктуация. Лъалхъул ишараби ва гьез тIубалеб хъулухъ. Жалго цохIо ругел ва кIи-кIи цадахъ ругел лъалхъул ишараби. Предложениялъул ахиралда лъалхъул ишараби. ГIадатал предложениязулъ лъалхъул ишараби. Журарал предложениязулъ лъалхъул ишараби. БитIараб каламалъулъ, цитатазулъ, диалогалъулъ лъалхъул ишараби.	
XIII	**МацI ва культура**	Нилъер республикаялъул культура ва тарих лъикI лъазабизе, мацI лъазабиялъ рес кьолеблъи бихьизабулел мисалал рачине. Авар каламалъул этикаялъул хаслъабазул хIакъалъулъ бичIчIи лъугьине. ГIумруялъулъ хIажалъараб бакIалда авар каламалъул этикаялдаса пайда босизе.

XIV	**Каламалъул культура**	Школалда авар мацI малъулаго, лъай-хъвай гьабурал авар литературияб мацIалъул аслиял нормаби лъазе; коммуникативияб мурадалде руссинарун, загьир гьарурал пикрабазулъ (хъван ва бицун) гьел нормаби цIунизе. Каламалъул дуруслъиялъе къимат кьезе ва нагагь хIажалъани каламалдалъун загьир гьабураб пикру дурус гьабизе. Жакъасеб авар литератураялъул нормабазул хIакъалъулъ баян щвеялъе гIоло нормативиял словараздаса пайда босизе.

Щуабилеб классалъе предметалъул тематикияб план

5 класс (68 сагIат, анкьида жаниб 2 сагIат)

№	Тема	Лъазабизе кколеб материал. Калам цебетIезаби ва контролиял хIалтIаби	СагI-тазул къа-дар	Гъаризе кколел халтIабазул тайпабазул характеристика
1	МацI цо-цазулгун щулияб гьоркьоб-лъи гьабулеб алат хIисабалда	МацI ва инсан. МацI ва калам. КIалзул ва хъвавул калам. МацI ва гьелъул бутIаби. **К.Ц.** Каламалъул стилал.	**1+1**	Обществоялда ва инсанасул гIумруялда жаниб мацIалъ тIубалеб хъулухъ бихьизабизе. Рахьдал мацI лъай, гьеб мацIалда эркенго кIалъай инсанасул культураялъул аслияб гIаламат букIин лъазе. Суалазул кумекалдалъун къваригIараб информация балагьизе КIалзул ва хъвавул каламалда гьоркьоб бугеб батIалъи чIезабизе. МацIалъул аслиял бутIаби (предложение, рагIи, гьаракь) ва мацIалъулъ гьезул бугеб кIвар бихьизабизе. Каламалъул стилал цоцаздаса ратIарахъизе. БатIи-батIияб стилалъул

				текстазул анализ гьабизе. Цо темаялда хурхарал текстал дандекквезе.
2	Байбихьул классазда малъараб материал такрар гьаби.	РагӀул гӀуцӀи. Геминатал ва лабиалиял гьаркьал. Каламалъул бутӀаби. Предметияб цӀар. Прилагательное. ЦӀарубакӀ. Глагол. **К.XI.** Грамматикиял тӀадкъаялгун контролияб диктант.	**4**	Кьибил цоял рагӀаби ратизе. Морфемаби цоцаздаса ратӀарахъизе ва рагӀаби морфемабазде риххизе. РагӀул морфемияб ва фонетикияб анализ гьабиялъул алгоритм лъазе. Лабиалиял гьаркьал ва геминатал битӀун абизе, гьелго гьаркьал хъвавулъ битӀун рихьизаризе. Морфологиял гӀаламатазухъ балагьун, предметиял цӀарал, прилагательноял ва цӀарубакӀал цоцаздаса ратӀарахъизе. Гьел лъабалго каламалъул бутӀаби предложениялъулъги тексталъулъги ратизе ва каламалъулъ хӀалтӀизаризе. Предложениялъулъ глагол батизе, гьеб

				заманазде хисизабизе ва цогидал рагӀабигун жинсгун формаялъулъ рекъезабизе.
3	Синтаксис. Пунктуация. Каламалъул культура.	Синтаксисалъул аслиял бичӀчӀиял (бутӀаби): рагӀабазул дандрай, предложение, текст. МацӀалъул гӀелмияб бутӀа хӀисабалда пунктуация. РагӀабазул дандрай. РагӀабазул дандраязулъ аслиябги нахъбилълъарабги рагӀи. Предложение. ГӀадатаб предложение. Жидеца бицунеб жоялъул мурадалде балагьун, гӀадатаб предложениялъул тайпаби: хабариял, суалиял ва тӀалабиял. Интонациялде балагьун, ахӀул предложениял. Предложениязул ахиралда лъалхъул ишараби. Предложениялъул грамматикияб аслу.	**18+4**	МацӀалъул бутӀаби ратӀа гьаризе, предложениялъулъ лъалхъул ишарабаз тӀубалеб хъулухъ бихьизабизе, лингвистикияб анализ гьабиялъул бажари лъугьинабизе. Предложениялъулъ рагӀабазул дандраял рихьизаризе, гьезул гӀуцӀиялъул анализ гьабизе, рагӀабазул дандраязулъ магӀнаялъулаб бухьен чӀезабизе. Грамматикияб ва лексикияб рахъалъ рагӀаби цолъиялъул нормабиги хӀисабалде росун, рагӀабазул дандраял гӀуцӀизе. Алгоритмаялда рекъон рагӀабазул дандраязул разбор гьабизе.

		Предложениялъул бетIерал членал: подлежащее, сказуемое, битIараб дополнение. Предложениялъул бетIерал гурел членал: хъвалсараб дополнение, определение, хIалал. ТIиритIаралги тIиритIичIелги предложениял. Союзал гьечIогоги *-ги, ва, я, ялъуни, амма* союзалгунги тайпа цоял членалгун предложениял. Союзал гьечIогоги *–ги, ва, я, ялъуни, амма* союзалгунги тайпа цоял членазда гьоркьоб запятая. РагIабазул дандраялъул ва предложениялъул синтаксисияб разбор. ХитIаб. ХитIабгун лъалхъул ишараби. Гьоркьор ккарал рагIаби ва рагIабазул дандраял. Жубараб предложение. Жубараб		Предложениялъул гIаламатазе характеристика кьезе. Аслиял гIаламатазде мугъчIвайги гьабун, Предложениялъул байбихьи ва ахир чIезабизе. Предложениялъул грамматикияб аслу бихьизабизе. Жидеца бицунеб жоялъул мурадалде ва интонациялде балагьун, предложениялъул тайпаби ратIа гьаризе. Предложениязул ахиралда битIун лъалхъул ишараби лъезе. Предложениялъулъ бетIерал ва бетIерал гурел членал ратIарахъизе. Суалазул кумекалдалъун предложениялъул членазда гьоркьоб бухьен чIезабизе. Предложениялъул бетIерал ва бетIерал гурел членал схемабаздалъун рихьизаризе.

		предложениялъулъ кIиго ва цIикIкIун грамматикияб аслу букIин. Журарал предложениязулъ ругел гIадатал предложениял союзаздалъунги союзал гьечIогоги цолъизаризе бегьи ва запятаялдалъун ратIа тIезари (авалияб баян). Авторасул рагIабазда хадуб ва цебе битIараб калам. БитIараб каламалъулъ лъалхъул ишараби. Диалог. Диалогалда цебе тире. **К.Ц.** Текст. Тексталъул тема. Хъвавул ва кIалзул, диалогияб ва монологияб калам. Тексталъул аслияб пикру. Тексталъул тайпа хIисабалда кагъат. **К.XI.** Грамматикияб тIадкъайгун контролияб диктант.		Предложениялъул синтаксисияб разборалъул гIаммаб план гIуцIизе. Предложениязул схемаби гIуцIизе. Каламалъулъ батIи-батIияб падежалда подлежащее хIалтIизабизе. Предложениялъул синтаксисияб разборалъе тIубанго баян кьезе. Тайпа цоял членалги гъорлъе ккезарун, предложениял гIуцIизе. Тексталъулъ хитIаб батизе, подлежащеялдаса гьелъул бугеб батIалъи бихьизабизе. Авторасул рагIабиги битIараб каламги рихьизаризе, битIараб калам гъорлъ бугел предложениязул схемаби гIуцIизе. Предложениялъулъ ва цогидалги лъазарурал синтаксисиял гIуцIабазулъ лъурал

				лъалхъул ишараби баян гьаризе. Грамматикиял аслуязул къадаралъухъ балагьун, гIадатал ва журарал предложениял цоцаздаса ратIарахъизе. Схемабазда рекъон журарал предложениял гIуцIизе. Тексталъул тема чIезабизе, гьелъул аслияб пикру загьир гьабизе. Тексталъул темаялдаги гьелъул аслияб пикруялддаги гьоркьоб бугеб бухьен чIезабизе.
4	Фонетика. Орфоэпия. Графика. Орфогра-фия. Калама-лъул культура.	МацIалъул хIакъалъулъ бугеб гIелмуялъул бутIа хIисабалда фонетика. МацIалъул бутIа хIисабалда гьаракь. Каламалъул гьаркьал; рагьарал ва рагьукъал гьаркьал. Лабиалиял гьаркьал. Геминатал. РагIулъ ударение. Ударение бугелги ударение гьечIелги рагьарал гьаркьал.	**9+2**	Фонетикалъул аслиял бичIчIиял гьваридго лъазаризе. ХIарп гьаркьидаса батIабахъизе. РагIулъ гьаркьал рихьизаризе ва гьезул фонетикияб анализ гьабизе. Рагьарал ва рагьукъал гьаркьал цоцаздаса ратIарахъизе. Лабиалиял гьаркьал ва

		РагIул фонетикияб разбор. Орфоэпиялъул словарал. МацIалъул хIакъалъулъ бугеб бутIа хIисабалда графика. Хъвавулъ каламалъул гъаркьал рихьизари; алфавит. Басмаялъул ва кверзул хIарпал; кIудиял ва гьитIинал (мухъилал) хIарпал. Каллиграфия. ***Я, е, ё, ю*** хIарпазул гъаркьилаб магIна. Лъабго магIнаялъулал хIарпал: ***Ъ, ь***. Орфограммаялъул гIаламатал. Орфографияб разбор. Орфографиял словарал. **К.Ц.** Тексталъул тайпаби. Хабарияб текст. Сипат-сурат гьаби (предметалъул); загьир гьабураб пикруялда, цебе лъураб мурадалда ва кьураб темаялда бан, мацI бегIер гьабулел алатал тIасарищи. **К.XI.** Контролияб		геминатал битIун абизе, лабиалиял гьаркьал ва геминатал гъорлъ ругел рагIаби битIун хъвазе. Ударение бугеб бакI бихьизабизе, жидер магIна яги форма хисулаго, ударение хисиялда хадуб халкквезе, рагIаби ва гьезул формаби нормабазда рекъон каламалъулъ хIалтIизаризе. РагIаби слогазде риххизе, батIи-батIиял тайпабазул слогал гъорлъ ругел рагIаби цо мухъидаса цоги мухъиде битIун росизе. РагIул фонетикияб разбор гьабизе (кьураб алгоритмаялда рекъон). Е, ё, ю, я, ъ, ь хIарпаз тIубалеб хъулухъ бихьизабизе. РагIулъ бугеб хIарпазул ва гьаркьазул гIуцIиялъул дандекквеялъулаб анализ гьабизе.

		диктант.		Тексталъул тайпаби чIезаризе. Хабарияб текст гIуцIизе. МацIалъул бечелъиялдаса пайдаги босун, предметалъул сипат-сурат гьабизе.
5	**Лексика. Калама-лъул культура**	Мац1алъул хIакъалъулъ бугеб бутIа хIисабалда лексика. МацIалъул бутIа хIисабалда рагIи. РагIи ва гьелъул лексикияб магIна. Цо магIнаялъул ва гIемер магIнаялъул рагIаби. РагIул битIараб ва хъвалсараб магIна. Омонимал. Синонимал. Антонимал. РагIабазул магIна баян гьабулел словарал. **К.Ц.** Байбихьиги кьочIое босун, текст гIуцIи (дурусаб, рагIа-ракьанда бахараб изложение), гьеб текст бутIабазде биххи.	**5+1**	МацIалъул цогидал бутIабаздаса рагIи батIа гьабизе. РагIул лексикияб магIнаялдаги грамматикияб магIнаялдаги гьоркьоб бугеб батIалъи баян гьабизе. БатIи-батIиял къагIидабаздаса пайдаги босун, рагIабазул лексикияб магIна лъазабизе. РагIул битIараб ва хъвалсараб магIна бихьизабизе. ГIемер магIнаялъул рагIабаздаса омонимал ратIа гьаризе. Синонимал ва антонимал тексталъулъ ралагьизе ва тIасарищизе.

				РагІи мухІканго ва пасихІго хІалтІизабиялъул рахъалъ жиндир ва чияр каламалъе къимат кьезе. РагІабазул магІна баян гьабулел словараздаса, синонимиял, антонимиял ва цогидалги словараздаса пайда босизе. Байбихьиги кьочІое босун, текст гІуцІизе.
6	**Морфемика. Орфография. Каламалъул культура**	МацІалъул хІакъалъулъ бугеб бутІа хІисабалда морфема. РагІабазул бищунго гьитІинаб магІнаяб бутІа хІисабалда морфема. РагІаби лъугьин ва хиси. Кьибил цоял рагІаби. Жалго жидедаго чІарал рагІабазулъ аслу ва ахир. РагІабазулъ ахираз тІубалеб хъулухъ. Кьибил, суффикс ва рагІулъ гьез тІубалеб хъулухъ. РагІулъ рагьарал ва рагьукъал гьаркьазул хиси. РагІул	**6+2**	РагІи лъугьиналъул ва морфемикаялъул (рагІул гІуцІиялъул) аслиял бичІчІиял лъазаризе. МацІалъул хІакъалъулъ бугеб бутІа хІисабалдаги рагІабазул бищунго гьитІинаб магІнаяб бутІа хІисабалдаги морфема бичІчІизе. Цого цо рагІул формабаздаги кьибил цоял рагІабаздаги гьоркьоб бугеб батІалъи бихьизабизе. Морфемаби ратІарахъизе ва магІнаялъулаб,

		гIуцIиялъул разбор. РагIул гIуцIиялъул (морфемиял) словарал. МацIалъул хIакъалъулъ бугеб бутIа хIисабалда орфография (битIунхъвай). Орфографиялъул (битIунхъваялъул) къагIида (правило). **К.Ц.** Цо кинаб бугониги темаялда тIаса жидерго пикру загьир гьаби. Пикрияб текст, гьелъул гIуцIи ва тайпаби. Сураталъул сипат-сурат гьаби. **К.ХI.** Контролияб диктант.		грамматикияб ва рагIи лъугьиналъулаб анализалъул кьучIалда рагIаби морфемабазде рикьизе. РагIул форма хисизабулелъулъги цIияб рагIи лъугьиналъулъги суффиксалъул бугеб кIвар бихьизабизе. БатIи-батIиял суффиксал гъорлъ ругел рагIаби каламалъулъ хIалтIизаризе. РагIул кьибилалъулъ рагьарал ва рагьукъал гьаркьал хисулел къагIидабазулгун лъай-хъвай гьабизе; хисарал рагьарал ва рагьукъал гьаркьазулгун кьибил батIа гьабизе. РагIул гIуцIиялъул разбор гьабизе. Цо кинаб бугониги темаялда тIаса жидерго пикру загьир гьабизе. Сураталъул сипат-сурат гьабизе.

7	Морфология. Орфография. Каламалъул культура. Жалго жидедаго чIарал каламалъул бутIаби. Предметияб цIар.	Каламалъул бутIа хIисабалда предметияб цIар. Предметияб цIаралъ предложениялъулъ тIубалеб синтаксисияб хъулухъ. Хасал цIаразул (гIадамазул, географиял цIаразул, къватIазул, байданазул цIаразул, тарихиял лъугьа-рахъиназул ва пачалихъиял байрамазул цIаразул) бетIералда кIудияб хIарп. ТIахьазул, газетазул ва журналазул, суратазул, кинофильмабазул, спектаклязул, литературиял ва музыкалиял асаразул цIаразул бетIералда кIудияб хIарп. Гьел цIарал кавычкабаздалъун ратIа гьари. Цо-цо гIаммал цIарал хасаллъун ккей. Предметияб цIаралъул жинс. Предметияб цIаралъул цолъул ва	**5+1**	Морфологиялъул аслиял бичIчIиял лъазаризе. РагIул лексикияб магIнаялда дандеккун грамматикияб магIнаялъул хаслъи бичIчIизе. Предметияб цIаралъул грамматикиял категориязул хIакъалъулъ бичIчIи лъугьинабизе; предметияб цIаралъ предложениялъулъ тIубалеб хъулухъ бихьизабизе. Хасал ва гIаммал предметиял цIаралги, лъабабго жинсалъе гIахьалал предметиял цIаралги, жал гIицIго гIемерлъул формаялда яги цолъул формаялда гурони хIалтIизаруларел предметиял цIаралги лъазаризе; мисалал рачине. Предметияб цIаралъул жинсги цолъул ва гIемерлъул формаги бихьизабизе.

		гӀемерлъул форма. Жал кидаго гӀемерлъул формаялда гурони хӀалтӀизаруларел предметиял цӀарал. ГӀицӀго цолъул формаялда гурони хӀалтӀизаруларел предметиял цӀарал. Предметияб цӀаралъул гӀемерлъул форма лъугьин. ГӀемерлъул форма лъугьунаго, аслуялъулъ кколел хиса-басиял. РагӀабазул морфологияб разбор. **К.Ц.** Жиндирго пикру загьир гьабулаго, далилалги рачун, жив битӀарав вукӀин бичӀчӀизаби.		Суффиксазул кумекалдалъун цолъул формаялдаса гӀемерлъул форма битӀун лъугьинабизе. Цогидал рагӀаби предметиял цӀаралгун жинсгун формаялъулъ битӀун рекъезаризе. КъваригӀичӀеб такрарлъи биччачӀого, жиндирго пикру мухӀканго загьир гьабизе, каламалъулъ предметиял цӀарал-синонимал хӀалтӀизаризе. Предметияб цӀаралъул морфологияб разбор гьабизе.
	Глагол	Каламалъул бутӀа хӀисабалда глагол. Глаголалъ предложениялъулъ тӀубалеб синтаксисияб хъулухъ. Рухьарал ва тӀадчӀарал глаголал. Цо-цо глагол, лексикияб магӀнаялде	**8+1**	Глаголалъул гӀаммаб грамматикияб магӀна, морфологиял гӀаламатал ва синтаксисияб хъулухъ бихьизабизе. Рухьарал ва тӀадчӀарал глаголазул хӀакъалъулъ бичӀчӀи кьезе; магӀнаялде

		балагьун, бухьараблъунги тIадчIараблъунги букIине бегьи *(кваназе, сверизе)*. Жинсиял ва жинсиял гурел глаголал. Глаголияб цIар. Глаголалъул заманаби. Араб ва бачIунеб заманалъул гIадатал ва составиял глаголал, гьел лъугьин (лъай-хъвай гьаби) ва гьезул буголъиялъул, гьечIолъиялъул формаби. Гьанже ва гIахьалаб заманалъул глаголал, гьел лъугьин (лъай-хъвай гьаби) ва гьезул буголъиялъул, гьечIолъиялъул формаби. **К.Ц.** Цо кинаб бугониги хIайваналъул, рухI-чIаголъиялъул сипат-сурат гьаби. Гьеб жанраялъул гIуцIи ва стилистикаялъул рахъалъ бугеб батIалъи. **К.XI.** Контролияб диктант.		балагьун, рухьарал ва тIадчIарал глаголал цоцаздаса ратIарахъизе. Жинсиял ва жинсиял гурел глаголазулгун лъай-хъвай гьабизе. Глаголияб цIаралъул хIакъалъулъ бичIчIи кьезе. Глаголалъул заманаби лъазаризе. Жинсиял глаголал предметиял цIаралгун рекъезаризе. МухIканго пикру загьир гьабизе, глаголал-синонимал ва глаголал-антонимал каламалъулъ хIалтIизаризе. Гьанже заманалъул глаголазул гIицIго составиял, гIахьалаб заманалъул глаголазул гIицIго гIадатал формаби рукIунеллъи лъазе. Глаголалъул ункъабго заман ва гьезул гьечIолъиялъул формаби каламалъулъ битIун хIалтIизаризе. Сипатияб текст гIуцIизе.

Лъаялъул рахъалъ щибаб классалъул цIалдохъабазда церечIарал аслиял тIалабал

5 класс лъугIулел лъималаз лъаялъул рахъалъ гьал хадусел хIасилал кьола.

Напсиял хIасилал:

- цIияб материал лъазабизе гъира ккезаби;

- жив магIарул миллаталъул чи вукIин бичIчIи, магIарулазул этникиял группабазул (ай магIарул халкъалда, миллаталда, къавмалда ва инсанияб культураялда хурхинарурал этникиял группабазул) хIакъалъулъ бичIчIи щвей; миллияб бечелъи, миллиял гIадатал ва маданият лъай;

- цо кинаб бугониги предметалъул анализ гьабиялъулги, предметал дандекквеялъулги, гьел цоцаздаса ратIарахъиялъулги бажари лъугьин;

- цIех-рех гьабулеб предметалдехун нахъгIунтIиялъулаб интерес бижизаби;

- жинцагоги коллективалда цадахъги батIи-батIиял хIалтIаби гьаризе гъира ккезаби;

- жиндирго ищалъул, хIалтIул, гIамалалъул анализ гьабиялъулги жиндирго хIалтIуда тIад хъаравуллъи гьабиялъулги бажари лъугьин;

- классалда цадахъ жинца гьабулеб хIалтIул анализ гьабиялъулги гьеб хIалтIи гIуцIиялъулги бажари лъугьин.

Метапредметиял хIасилал:

Хурхен гьабизе ругьун гьариялъе тIоритIулел хIалтIаби (коммуникативные УУД):

-цоцазухъ гIенеккизе ва цоцаз бицараб рагIи рагIизе; коммуникативиял шартIазда ва цере лъурал масъалабазда рекъон жидерго пикраби тIубанго ва мухIканго загьир гьаризе;

- суалазул кумекалдалъун къваригIарал баянал ралагьизе;

- жиндирго рекIел асар, пикраби, къасдал каламалдалъун загьир гьариялъе гIоло дандекколел мацIалъул алатаздаса (ресаздаса) пайда босизе;

- рахьдал мацIалъул грамматикиял ва синтаксисиял нормабазда рекъон монологияб ва диалогияб калам хIалтIизабизе;

- хIалтIул низам чIезабизе, цогидазда цадахъ хIалтIизе;

- предметазул сипат-сурат гьабизеги гьезие баян кьезеги бугеб бажари лъугьинабизе;

- классалда хIалтIизе бугеб бажари лъугьинаабизе;

- цо кинаб бугониги асаралъул хIасил цебечIезабизе ва гьеб кIалзул ва хъвавул формаялда бицине;

- тIадкъаял тIуразарулаго, гьалмагъасда цадахъ хIалтIизе бажаризе: хIалтIаби гьариялъул ирга чIезабизе ва цIунизе, гьалатIазул хIакъалъулъ гьалмагъасда бицине, цогидазулгун data бан гьоркьоб лъураб цIалул суал тIубазабиялъулъ гIахьаллъизе;

- живго жиндаго чIун ва цогидазда цадахъ батIи-батIиял тIадкъаял тIуралаго, цогидал цIалдохъабазда цадахъ хIалтIизе бугеб бажари лъугьинабизе;

- мугIалимасда ва кьерилазда цадахъ хIалтIи гIуцIиялъул бажари лъугьинабизе;

- гIахьаллъи гьабулел чагIаз тIубазе кколеб хъулухъ, гьез цебе лъураб мурад ва цоцазе кумек гьабиялъул къагIидаби чIезаризе; хIасил кьолеб хIукму цадахъго гьабиялъе гIоло цоцазухъе лъай кьезе бугеб бажари лъугьинабизе;

- жиндирго хьвада-чIвадиялъе нухмалъи гьабизе (жинца гьабулеб хIалтIул хал гьаби, гьелъие къимат кьей, жив битIараб вукIиналда ракI чIезаби);

Гьабулеб цIали низамалда ккезабизе ругьун гьариялъе тIоритIулел хIалтIаби (регулятивные УУД):

- цебе лъураб мурад цогидазул кумек гьечIого бичIчIизе ва цебечIезабизе; къваригIараб баян батизе ва батIа гьабизе;

- батIи-батIиял баянал ралагьиялъул методаздаса пайда босизе;

- цIалдохъан хIисабалда жиндехун бугеб тIалаблъи цIикIкIинабизе;

- жиндирго цIалулъ аслияв жив вукIин ва цIалулъ киналго квалквалал къезаризе жиндир къуват гIолеблъи бичIчIизе;

- дандеясул хьвада-чIвадиялъе нухмалъи гьабизе (дандеясул хIалтIул хал гьаби, гьелъие къимат кьей, жив битIараб вукIиналда гьесул ракI чIезаби);

- цогидал лъималазда цадахъ цIалулъ ккарал захIмалъаби къезарулел нухал ралагьизе.

БатIи-батIиял тIадкъаял тIуразаризе ругьун гьариялъе тIоритIулел хIалтIаби (познавательные УУД):

- РагIул гIуцIиялъул, тексталъул, тексталъул гIуцIиялъул, каламалъул бутIабазул, рагIабазул дандраязул, предложениязул, предложениялъул бетIерал ва бетIерал гурел членазул, тайпа цоял членалгун, хитIабгун, гьоркьор ккарал рагIабигун предложениязул, жубараб предложениялъул гIуцIиялъул ва гь.ц. цIех-рех гьабулаго тIалъарал мацIалъул бичIчIиял, хиса-басиял, бухьенал ва гьоркьорлъаби баян гьари.

Предметиял хIасилал:

ЦIалдохъабазда лъазе ккола:

- 5 абилеб классалда лъазарурал мацIалъул хIакъалъулъ аслиял баянал;
- авар халкъалъул миллияб мацI хIисабалдаги, Дагъистаналъул пачалихъияб мацI хIисабалдаги, авар, цез, гIанди миллатазе гIахьалаб мацI хIисабалдаги авар мацIалъул бугеб кIвар;
- калам, каламалъул тайпаби, калам гьаби, кIалзул ва хъвавул калам, монолог, диалог абурал бичIчIиязул магIна;
- бицунеб каламалъул, гIелмиял, публицистиял, официалиялгин ишалъулал стилазул, художествияб литератураялъул мацIалъул аслиял гIаламатал;
- гIелмияб, публицистияб, официалиябгин ишалъулаб стилазул ва бицунеб каламалъул жанразул хаслъаби;
- тексталъул гIаламатал ва гьелъул тайпаби (хабарияб, сипатияб ва пикрияб);
- мацIалъул аслиял бутIаби, гьезул гIаламатал;

- авар литературияб мацӀалъул аслиял нормаби (орфоэпиял, лексикиял, грамматикиял, орфографиял, пунктуациялъулал); каламалъул этикаялъул нормаби.

ЦӀалдохъабазухъа бажаризе ккола:

гӀенеккун рагӀараб жо цӀи гьабун бицин (аудирование):

- гӀенеккун бичӀчӀараб кӀудияб гьечӀеб гӀелмиябгин цӀалул ва художествияб тексталъул хӀасил бицине;
- текст бутӀабазде бикхизе ва гьелъул аслияб пикру загьир гьабизе;

цӀали:

- текст цӀалиялъул къагӀидаби лъазе; тексталъулъ аслияб ва аслияб гуреб информация бихьизабизе;
- магӀна бугел бутӀабазде текст биххизе ва гӀадатаб план гӀуцӀизе;
- цӀалараб тексталъул хӀасилалда тӀаса лъурал суалазе жавабал кьезе; цӀалиялъул аслиял къагӀидаби (лъазабиялъул, лъай-хъвай гьабиялъул ва тӀаса бищиялъул) лъазе;
- батӀи-батӀиял тайпаялъул лингвистиял словараздаса баянал росизе;
- текст цӀалулаго битӀун логикияб ударение лъезе ва лъалхъи гьабизе;
- дандекколеб гьаркьидалъун рагӀизабун текст цӀализе;

гаргади:

- мугӀалимас лъурал суалазе жавабал кьезе; цӀалараб текст мухӀканго ва къокъго бицине;
- темаги рагьун, аслияб пикруги гӀатӀид гьабун, жиндирго пикру бицине;
- мацӀалъул батӀи-батӀиял ресаздалъун ва интонациялдалъун каламалъул предметалдехун жиндирго бербалагьи загьир гьабизе;

хъвадари:

- батӀи-батӀияб тайпаялъул текстал мухӀканго ва къокъго цӀидасан хъвазе;
- каламалъул батӀи-батӀиял тайпабаздалъун загьир гьарурал жиндирго пикраби хъвазе;
- сочинениялъул план гӀуцӀизе ва хъвазе;
- текст абзацазде бикьизе;

- кӀудиял гьечӀел текстал хъвазе (батӀи-батӀиял стилазул миниатуриял сочинениял);
- текст хъвалаго батӀи-батӀиял тайпабазул словараздаса пайда босизе;
- тексталъул тема чӀезабизе, гьелъул аслияб пикру загьир гьабизе;
- тексталъул аслияб пикруялде ва темаялде мугъги чӀван, гьелда цӀар лъезе;
- информацияб тайпаялъул кагъат хъвазе;
- жиндирго пикру баянго, дурусго бицине, берцинго хъвазе, хӀажат гьечӀеб такрарлъи биччангутӀизе, жиндирго каламалъулъ лексикиял синонимал хӀалтӀизаризе;

фонетика ва графика:

- рагӀулъ каламалъул гьаркьал рихьизаризе, гьезие фонетикияб характеристика кьезе;
- ударение бугелги ударение гьечӀелги слогал ратӀарахъизе;
- гьаркьидаса хӀарп батӀа гьабизе;
- авар алфавиталъул хӀарпазул цӀарал битӀун абизе;
- алфавиталдаса эркенго пайда босизе (словаралгун хӀалтӀулаго);
- рагӀул фонетикияб разбор гьабизе;

орфоэпия:

- рагьарал ва рагьукъал гьаркьал битӀун абизе;
- геминатал ва лабиалиял гьаркьал битӀун абизе;
- калам пасихӀ гьабизе, логикияб ударениялдаса пайда босизе;
- орфоэпияб словарьгун хӀалтӀизе;

лексика:

- магӀнаялъул рахъалъ дандекколеб куцалъ рагӀаби хӀалтӀизаризе;
- батӀи-батӀиял къагӀидабаздалъун рагӀабазул лексикияб магӀна баян гьабизе;
- тематикиял группабазде рагӀаби рикьизе;
- рагӀабазул битӀараб ва хъвалсараб магӀна батӀабахъизе;
- рагӀабазул гӀемер магӀна омонимабаздаса батӀа гьабизе;
- синонимал, антонимал тӀасарищизе;

- синонимияб кьералдаса бищунго мухIканаб ва къваригIараб рагIи тIасабищизе;
- калам мухIкан гьабиялъул ресал (алатал) хIисабалда эпитетал, метафорал, олицетворениял лъазе;
- магIна баян гьабулел словараздаса пайда босизе;

морфемика:

- рагIул магIнаялъулаб анализалъул кьучIалда морфемаби рихьизаризе;
- кьибил цоял рагIаби тIасарищизе;
- суффиксазухъ ва ахиразухъ балагьун, каламалъул бутIаби ва гьезул формаби чIезаризе;
- рагIул гIуцIиялъул разбор гьабизе;
- рагIул морфемияб гIуцIиялъул словараздаса пайда босизе;

морфология:

- гIаммаб магIнаялъухъ ва суалазухъ балагьун, каламалъул бутIаби цоцаздаса ратIарахъизе;
- лъазарурал каламалъул бутIабазул грамматикиял гIаламатал битIун рихьизаризе;
- литературияб мацIалъул нормабазда рекъон лъазарурал каламалъул бутIабазул формаби лъугьинаризе;
- рагIул морфологияб разбор гьабизе;

синтаксис:

- предложениялъулъ рагIабазул дандраял рихьизаризе;
- рагIабазул дандраязулъ аслиябги нахъбилълъарабги рагIи бихьизабизе;
- рагIабазул дандраязул схемаби рахъизе ва кьурал схемабазда рекъон рагIабазул дандраял гIуцIизе;
- кIиго яги лъабго бетIераб членгун предложениязул аслу бихьизабизе;
- кьурал грамматикиял аслуязул тайпабазда рекъон предложениял гIуцIизе;
- жидеца бицунеб жоялъул мурадалде, интонациялде, жиделъ бетIерал гурел членал рукIиналде ва рукIунгутIиялде, гьединго грамматикияб аслуялъул къадаралде балагьун, предложениялъул тайпаби рихьизаризе;

- лъазарурал тайпабазул гIадатал ва журарал предложениял гIуцIизе;

- гIадатаб предложениялъул синтаксисияб разбор гьабизе;

орфография:

- рагIабазулъ лъазарурал орфограммаби ратизе, жинца тIасабищараб орфограмма хIужжабаздалъун кьучIаб букIин бихьизабизе ва лъазарурал орфограммаби гъорлъ ругел рагIаби битIун хъвазе;

- рагIи лъугьунаго яги рагIул форма хисулаго, рагIулъ хисарал рагьарал ва рагьукъал гьаркьал битIун хъвазе;

- орфографияб словаралдаса пайда босизе;

пунктуация:

- цо кинаб бугониги бакIалда лъезе жинца тIасабищараб лъалхъул ишара хIужжабаздалъун кьучIаб букIин бихьизабизе;

- лъазарурал правилазда рекъон предложениязулъ лъалхъул ишараби лъезе.